

De oudste bisschoppelijke en grafelijke oorkonden van de abdij van Ninove (1138-1167)

Inleiding

De premonstratenzer abdij van Ninove (België, Oost-Vlaanderen) bezit een rijke oorkondeschat¹. Een aantal van die oorkonden zijn van de Kamerijkse bisschop Nikolaas I (1136-1167). Drie ervan hebben het karakter van een algemene bevestigingsoorkonde (1138, 1139, 1165) en vertonen een grote vormelijke en inhoudelijke samenhang². Daarnaast zijn er drie vroege grafelijke beschermingsoorkonden aanwezig, één van graaf Diederik van de Elzas (1142) en twee van graaf Filips (1163/66, 1167)³. Ook deze oorkonden vormen een eenheid. Ten slotte hangt met deze beide reeksen een oorkonde samen van Gerard II van Grimbergen (1167), waarin deze de bezittingen van de Ninoofse abdij erkent⁴. De zeven genoemde oorkonden vormen het voorwerp van onze studie. We zullen ze onderzoeken op hun echtheid, de onderlinge afhankelijkheid vaststellen en de context toelichten waarin ze tot stand zijn gekomen. Die context is het conflict tussen Gerard II van Grimbergen (1144-1181) en de abdij, dat aansleepte van 1144, de dood van Gerard I van Ninove, de stichter van de abdij, tot het definitieve ingrijpen van Filips van de Elzas in 1167. Over dit conflict licht ons het Ninoofse *Liber miraculorum*, dat circa 1185-1190 geschreven is,

¹ De oorkonden bevinden zich thans te Beveren-Waas, Rijksarchief, Abdij Ninove, Oorkonden De Smet. Ze zijn uitgegeven door J.-J. DE SMET, *Recueil des chroniques de Flandre* II, Brussel, 1841, p. 751-983. Omdat de uitgave van De Smet op vele punten niet voldoet, zijn hier in bijlage die oorkonden, die elders nog niet in een tekstkritische uitgave gepubliceerd zijn, heruitgegeven. Deze uitgave blijft nuttig, ook na het verschijnen van de elektronische *Thesaurus diplomaticus, Lovanii Novi*, Turnhout, 1997. Daarin zijn alle hier bestudeerde oorkonden opgenomen en getranscribeerd naar het origineel. De *Thesaurus* biedt echter geen annotaties en de interpunctie is tot een minimum beperkt.

² Bijlagen 1, 2 en 3.

³ Voor een recente uitgave van de drie grafelijke oorkonden, zie T. DE HEMPTINNE en A. VERHULST, *De oorkonden der Graven van Vlaanderen (Juli 1128-sept. 1191)*. II/1 Regering van Diederik van de Elzas (juli 1128-17 jan. 1168), Brussel, 1988, nrs. 66, 257, 276.

⁴ Bijlage 4.

uitvoerig in⁵. De confrontatie van de oorkonden met deze bron vormt een belangrijk onderdeel van onze studie.

1. De drie beschermingsoorkonden van bisschop Nikolaas I van Kamerijk

1.1. De oorkonde van 1138⁶

Dit is de eerste oorkonde die de abdij na haar stichting ontving. Omdat de bisschoppelijke oorkonde van 1139 dezelfde inhoud heeft en aan deze laatste bovendien een zegel hangt, wat bij de eerste niet het geval is, is er altijd al argwaan geweest omtrent de validiteit van de oorkonde van 1138. Sommigen beschouwen ze als een vervalsing, anderen als een minuut⁷. Wij zijn van oordeel dat de oorkonde van 1138 echt is en de oorkonde van 1139 vals en dat het verschil tussen beide oorkonden ons op

⁵ W.W. ROCKELL, *Liber miraculorum Ninivensium Sancti Cornelii Papae*, Göttingen-New York, 1925. Recent verscheen een nieuwe tekstuitgave van A.J.A. BIJSTERVELD en D. VAN DE PERRE, *Het Mirakelboek en de Stichtingsgeschiedenis van de Ninoofse Abdij. Liber miraculorum sancti Cornelii Ninivensis. Historia foundationis Ninivensis Abbatiae. De Boete* (Symbolae Facultatis Litterarum Lovaniensis, Series B, 24), Leuven, 2001. We citeren steeds naar deze laatste uitgave. Voor het conflict met de Ninoofse abdij zijn de hoofdstukken 17-22 (p. 76-89) van het *Liber miraculorum* van belang. Voor de datering ervan, zie p. 32.

⁶ Voor de tekstuitgave, zie Bijlage 1.

⁷ M. VAN DEN NOORTGATE, *Diplomatisch-paleografisch onderzoek van de oudste oorkonden van de Sint-Cornelius- en Cyprianusabdij van Ninove (1137-1300)*, (Onuitg. licentiaatsverhandeling Geschiedenis, Univ. Gent), Gent, 1990, p. 154-160 bestudeerde de Ninoofse abdijs oorkonden, maar louter op formele gronden (formulier en schriftbeeld). De auteur komt voor deze oorkonde tot het besluit (p. 160): „vanuit diplomatisch-paleografisch onderzoek: een lichte voorkeur voor de identificatie van de oorkonde als falsum“. B. MERSCH en J. WAUTHOZ-GLADE, *Abbaye de Ninove*, in: *Monasticon belge* VII/3, Luik, 1980, p. 498, n. 4 beschouwen zowel deze oorkonde als die van 1139 als echt. DE SMET, *Recueil* II, p. 755 neemt ze niet op en vermeldt het bestaan ervan enkel in voetnoot. Hij beschouwde ze vermoedelijk als een minuut. De Ninoofse abdijsarchivaris Godfried Van Elshout, die in 1652 zijn *Chronotaxis* schreef, een zeer secure en volledige abdijskroniek in twee delen waarvan alleen het eerste deel bewaard is gebleven, vermeldt deze oorkonde niet (Beveren, Rijksarchief, Abdij Ninove, nr. 5, f° 8). Dit eerste deel behandelt de periode vanaf de stichting tot 1197. Van Elshout beschikte over thans niet meer bestaande bronnen, waaronder twee boeken met regesten van schenkingen, waarvan het merendeel niet in de bewaarde oorkonden vermeld staan. Zijn werk is dus van een uitzonderlijk belang voor de kennis van de eerste decennia van de abdijsgeschiedenis. Vermoedelijk beschouwde hij deze oorkonde als verdacht omdat het getal van de bisschopsjaren in tegenspraak is met dat van de oorkonde van 1139, die al zijn vertrouwen genoot. Ook de *Thesaurus diplomaticus*, D4773, kwalificeert deze oorkonde als een ‘document douteux’.

het spoor brengt van de eerste moeilijkheden die rezen omtrent de schenkingen van Gerard I van Ninove aan de abdij.

We zien de inhoudelijke structuur van de oorkonde van 1138 als volgt:

- *Protocol*: In nomine... episcopus.
- *Arenga*: Quia... comparemus.
- *Narratio* met een dispositief slot: Igitur... annuimus.
- *Dispositio* met drie grote onderdelen:
 - * Porro... Quadragesima.
 - * Nos vero... officium.
 - * Nos quidem... profutura
- *Sanctio* met een dispositief slot:
 - * Si qua igitur... Amen.
 - * Sancimus... habeatur.
- *Eskatocol*: Signum Theoderici... recensui.

Deze oorkonde heeft niet de gebruikelijke vorm van een Kamerijkse bisschopsoorkonde⁸. Dat blijkt al bij het *protocol*. Dit *protocol* en de *arenga* zijn letterlijk overgenomen uit de oorkonde van de bisschop van Luik voor de abdij van Park (1131), de moederabdij van Ninove⁹. Dezelfde formulering is eveneens aanwezig in de stichtingsoorkonde van Mariënweerd (1129) in het bisdom Utrecht¹⁰. De oorsprong van dit formulier is te zoeken in de abdij van Saint-Martin te Laon, de moederabdij van beide kloosters. De beeldspraak die in de *arenga* gebruikt wordt, is die van een schipbreukeling die gelukkig wegkomt uit de woelige wateren van de zee en afstevent op de veilige haven van het contemplatieve leven. Dit beeld zou voor het eerst gebruikt zijn in de bisschoppelijke kanselarij van Laon en nadien overgenomen zijn door de abdij van Laon.

⁸ Een uitgebreide analyse van de Kamerijkse kanselarijstijl van het vorige decennium vinden we bij E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij te Kamerijk 1057-1130* (Onuitgegeven doctoraatsverhandeling KU Leuven, departement Geschiedenis), Leuven, 1969, III, p. 871-895 en IDEM, *Kanzlei, Jurisdiktion und Verwaltung im Bistum Kammerich (Cambrai, 1057-1130)*, in *Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd*. Liber amicorum Jan Buntinx (Symbolae, Serie A/10), Leuven, 1981, p. 1-26.

⁹ A.J. VERSTEYLEN, *Les chartes de fondation de l'abbaye du Parc*, in *AnPraem* 5, 1929, p. 122-126.

¹⁰ Hierover A.C. BOUMAN, *Over de oudste oorkonden voor de abdij Mariënweerd*, in *Bijdragen voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 5de reeks 7, 1929, p. 274-279 en H.P.H. CAMPS, *De stichtingsoorkonde van de abdij van Berne*, in *AnPraem* 59, 1983, p. 261-264.

Via deze abdij en haar stichtingen verspreidde deze beeldspraak zich in de premonstratenzer orde¹¹. Daar Ninove zowel banden had met Park als met Laon — Gillebert, de eerste Ninoofse abt (1137-1141), was een kanunnik van Saint-Martin van Laon — is de aanwezigheid van deze *arenga* in de Ninoofse oorkonde niet verwonderlijk¹².

De *narratio* begint met een traditionele *inscriptio* formule die eveneens van het Parkse model is overgenomen. Vervolgens wordt de voorgeschiedenis van de *actio* uiteengezet: bisschop Burchard (1114/1116-1130) heeft op vraag van Amelrik II van Ninove (1078-1118/1119), stalmeester van Vlaanderen, het altaar en de kerkgoederen van Ninove vrijgemaakt¹³. Op zijn beurt bevestigt Nikolaas I dat voortaan de kerk (de abdij) ongestoord over alle giften van de vorsten en van de gelovigen mag beschikken¹⁴. De vrijmaking van het altaar gebeurde ter gelegenheid van de stichting van een seculier kapittel in de parochiekerk¹⁵ — wat in deze oorkonde niet expliciet vermeld is — en die stichting was niet alleen het initiatief van Amelrik, maar ook van niet nader genoemde *participantes*, familieleden.

¹¹ B.M. TOCK, *Les chartes de fondation des abbayes de Vicoigne (1129) et de Château-Dieu (1155) dans le diocèse d'Arras*, in *AnPraem* 63, 1987, p. 159-163 geeft een overzicht van de premonstratenzer stichtingsoorkonden waar deze *arenga* gebruikt is. Een strikte gelijkenis hebben Mariënweerd, Park en Ninove. Een lossere gelijkenis is er voor Clairefontaine, Lac-de-Joux, Licques, Corneux, Drongen, Mont-Saint-Martin. CAMPS, *De stichtingsoorkonde van de abdij van Berne*, p. 263 wijst de abt van Saint-Martin als de auteur van de beeldspraak aan. Volgens TOCK, *Les chartes de fondation*, p. 161-162 introduceerde de bisschop van Laon ze.

¹² BIJSTERVELD en VAN DE PERRE, *Het Mirakelboek*, p. 138-139. De abdij werd op 11 november 1137 gesticht. De eerste abt werd aangesteld op 25 januari 1138, waarbij zowel de abten van Park als van Laon aanwezig waren.

¹³ Dit wil zeggen dat het altaar vrij en onbelast werd geschonken aan het Ninoofse kapittel, dat voortaan als *persona* kon optreden. Hierover W. PETKE, *Von der klösterlichen Eigenkirchen zur Inkorporation in Lothringen und Nordfrankreich im 11. und 12. Jahrhundert*, in: *Revue d'histoire ecclésiastique* 87, 1992, p. 34-72 en 375-404. Het altare verwijst naar de altaarinkomsten, het *atrium* naar het kerkgebouw met de kerkgronden.

¹⁴ Deze woorden komen bijna letterlijk voor in de pauselijke oorkonde van 1131 voor Saint-Martin van Laon (*PL* 179, kol. 89) en in de stichtingsoorkonde voor Drongen van bisschop Simon van Doornik (1136). Zie J.-J. DE SMET, *Recueil des chroniques de Flandre I*, Brussel, 1837, p. 705: *et quaecumque in futurum concessione ecclesiastica, largitione principum, vel oblatione fidelium iuste et canonice poterunt adipisci, firma illis illorumque successoribus et illibata permaneant*. Drongen was eveneens een stichting van Laon.

¹⁵ B. MEJNS, *Aken of Jeruzalem? Het ontstaan en de hervorming van de kanonikale instellingen in Vlaanderen tot circa 1155*, Leuven, 2000, p. 567-569 plaatst deze stichting tussen 1114/1116 en 1118/1119. VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 6, opteert voor 1116.

In het eerste deel van de *dispositio* vertolkt de bisschop de wil een aantal schenkingen aan de abdij te beschermen en wordt de aard van de nieuwe instelling omschreven: een gemeenschap van reguliere kanunniken van de orde van Prémontré. De opsomming van de goederen, die alle afkomstig zijn van één schenker, de stichter Gerard I (1130-1144), geeft ons een overzicht van de oudste goederenlijst van de abdij. Hierin zijn opgesomd:

- visrechten in alle wateren, behalve in de vijvers van de heer,
- vier visfuiken op de Dender (nabij de Nederwijk),
- het gebied van Wintersdal met naastliggende weide en bos,
- een weide bij de Dender (nabij de Nederwijk),
- het allodium Roeselaar¹⁶,
- zeven pond jaarlijks te innen te Testerep¹⁷ in vier schijven.

Het tweede deel van de *dispositio* bevat bepalingen omtrent de abt, de begraafrechten en het interdict. De abt heeft geen verplichtingen tegenover de bisschop, behalve het bijwonen van de jaarlijkse synode en hij moet zich voor de wijding zelf naar de bisschop begeven. Alle inwoners van het bisdom hebben het recht bij het naderen van hun levenseinde in de abdij te gaan sterven en er begraven te worden, mits de rechten van de parochiepriester gerespecteerd worden. Tijdens een interdict mag de abdij toch haar liturgische diensten houden, zij het met gesloten deuren. De bepalingen van dit deel zijn gebruikelijk. Analoge voorschriften

¹⁶ Dit allodium lag in Sint-Antelinks (deelgemeente van Herzele, prov. Oost-Vlaanderen). H. VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove* II, Ninove, 1959, p. 62 situeert het te Ninove in de omgeving van het Hof ter Duyst. De huidige straatnaam Roslaer, die recent gegeven is, berust dus op een historische vergissing. Roeselaar wordt reeds vermeld in 1002 en 1003 (*in pago Bracbatensi in Roslere*) als een plaats waar de Gentse Sint-Pietersabdij grond verwierf (A. FAYEN, *Liber traditionum sancti Petri Blandiniensis*, Gent, 1906, p. 100-101). In 1179 verkocht de Sint-Pietersabdij zijn grond te Roeselaar aan de Ninoofse abdij (DE SMET, *Recueil* II, p. 777). In de Middeleeuwen werd de parochie van Sint-Antelinks Ransbeke genoemd. Ransbeke is thans een gehucht van Sint-Antelinks.

¹⁷ Testerep is een thans verdwenen schorre-eiland voor de Oostendse kust (M. GYSSELING, *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, Brussel, 1960, p. 957). In 1115 ruilde graaf Boudewijn VII met de abdij van Saint-Amand-les-Eaux zijn eigendom op Testerep voor Herlinkhove, een oud bezit van Saint-Amand (F. VERCAUTEREN, *Actes des Comtes de Flandre 1071-1128*, Brussel, 1938, p. 159-161). Zo ontstond na 1115 de dubbelheerlijkheid Ninove-Herlinkhove, omdat de graaf Herlinkhove aan de Ninoofse heren in leen gaf. Ninove zelf was voordien reeds een leen van de graven. De zeven pond, die dienden om het verschil in waarde tussen beide geruilde goederen te compenseren, werden door de graaf blijkbaar mee in leen gegeven en nadien door Gerard I aan de Ninoofse abdij geschonken.

komen eveneens voor in de oorkonde van de Kamerijkse bisschop Lietard voor de abdij van Grimbergen (1132)¹⁸. Begraafrechten, mits vrijwaring van de rechten van de parochiepriesters, werden ook toegekend aan de abdij van Mariënweerd (1129), Park (1131) en Sint-Michiels (1135)¹⁹.

In het derde deel van de *dispositio* wordt verboden dat geprofesten van orde zouden verwisselen. Dit gedeelte is letterlijk overgenomen uit de bullen van 16 febr. 1126 en van 31 mei 1134 van de pausen Honorius II (1124-1130) en Innocentius II (1130-1143)²⁰. Gelijkaardige bepalingen komen eveneens voor in de stichtingsoorkonde van Grimbergen (1132)²¹.

De *sanctio* komt uit dezelfde pauselijke bullen. Daarin volgt na het krachtige *Amen* direct het *eskatocol*. Hier is nog een beschikking ingelast die bepaalt dat de abdij de stichter Gerard eeuwigdurend in haar gebeden moet gedenken²².

Het gebruikelijke Kamerijkse *corroboratio*formulier ontbreekt. Het *eskatocol* volgt wel de Kamerijkse geplogenheden. De *subscriptio* geeft eerst de naam van de bevoegde aartsdiaken van Brabant en vervolgens de namen van de andere aartsdiakens en van een aantal functionarissen van het Kamerijkse kapittel. Geen enkele naam geeft aanleiding tot enige argwaan²³. De drie elementen van de *datatio* corresponderen.

¹⁸ C.L. HUGO, *Sacri et canonici Ordinis Praemonstratensis Annales*, Nancy, 1734-1736, I, *Probationes*, kol. 609-610. Zijn hier opgesomd: wijding door de bisschop, verplichting van de synode, bepalingen inzake het interdict.

¹⁹ BOUMAN, *Over de oudste oorkonden van de abdij Mariënweerd*, p. 277; P.J. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek der Witheeren van S.-Michiels te Antwerpen*, Ekeren, 1909, p. 10 (oorkonde van bisschop Lietard van 1135); VERSTEYLEN, *Les chartes de fondation de Parc*, p. 125. Voor het vrije begraafrecht in de orde van Prémontré, zie D. VAN DE PERRE, *De culturele horizon van het middeleeuwse kerkgebouw (12de-16de eeuw) in het bijzonder bij de premonstratenzers* (Onuitg. doctoraatsverhandeling Geschiedenis, KU Leuven), Leuven, 1998, p. 283-285.

²⁰ PL 166, kol. 1250; J. RAMACKERS, *Verzeichnis der in der Sammlung Hugo der Stadtbibliothek zur Nancy überlieferten älteren Papst- und deutschen Kaiserurkunden*, in *AnPraem* 11, 1935, p. 136-139.

²¹ HUGO, *Annales, Probationes* I, kol. 609: *Interdico autem, ne quemquam a praedicto Ecclesiae clauastro, sine permissione Abbatis, et assensu totius Congregationis liceat discedere: discedentem vero nullus audeat recipere*.

²² Deze beschikking wijkt af van het verhaal van het *Historia foundationis*, waar het motief voor de stichting het eerbetoon is, dat Gerard I aan zijn overleden echtgenote Gisla wou brengen (BIJSTERVELD en VAN DE PERRE, *Het Mirakelboek*, p. 136).

²³ De namen zijn geattesteerd in volgende Kamerijkse oorkonden: 1137, altaar van Huizingen (D. VAN DE PERRE, *Het altaar van Huizingen en de abdijen van Vermand, Terkameren, Ninove en Vicoigne*, in *AnPraem* 68, 1992, p. 259-260; 1137, altaar van Sint-Pieters-Leeuw (A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles* I, Brussel, 1855, 83-84); 1138, altaar van Denderwindeke (IDEM, *De schenkingsoorkonde van het altaar van Denderwindeke aan de abdij van Vermand*, in *AnPraem* 66, 1990, p. 58-59); 1139, altaren van

Het tweede presulaatsjaar valt inderdaad samen met het incarnatiejaar 1138²⁴. De vijftiende indictie kan alleen betrekking hebben op de zogenaamde Kamerijkse indictiestijl²⁵. Deze indictie loopt van 24 september 1137 tot 23 september 1138, een tijdspanne die correspondeert met het opgegeven incarnatiejaar. De Kamerijkse kanselier Werinbold (1100- 1148) erkent de oorkonde opgetekend en gecontroleerd te hebben.

Deze oorkonde is dus naar vorm en inhoud betrouwbaar. Wel is de redactie niet typisch voor de Kamerijkse kanselarij. De opsteller van het voorontwerp beschikte zeker over het formulier van het Parkse voorbeeld en over de tekst van de pauselijke bullen. Aan deze buiten het Kamerijkse scriptorium geformuleerde redactie-elementen zijn enkele Kamerijkse bepalingen toegevoegd, zodat we mogen veronderstellen dat de eindtekst te Kamerijk is gemaakt²⁶. Het schriftbeeld stemt overeen met dat van de Kamerijkse kanselarij²⁷. Dat vandaag het zegel ontbreekt is niet uitzonderlijk. Het gegeven dat de grafelijke oorkonde over de ruil Testerep-Herlinkhove in het Ninoofse abdijarchief bewaard is, wijst erop dat de vermelding van Testerep in de bisschoppelijke oorkonde origineel

Ossel, Puurs, Londerzeel (E. DE MARNEFFE, *Cartulaire d'Aflighem*, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 2de sectie, 1-5, Leuven, 1894-1901, p. 94-95).

²⁴ De wijdingsdatum van bisschop Nikolaas I is ontegensprekelijk 20 dec. 1136 en niet 19 dec. 1137, zoals verkeerdelijk bij E. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie van de middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden*, Antwerpen, 1960, p. 264 is aangegeven. Zie hierover D. VAN DE PERRE, *De datum van de bisschopswijding van Nikolaas van Chièvres (1136-1167) en de gevolgen voor de datering van zijn oorkonden*, in *Het Land van Aalst* 47, 1995, p. 143-156.

²⁵ E. VAN MINGROOT, *Indictio secundum stilum Cameracensem*, in *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 143, 1977, p. 139-202 heeft aangetoond dat onder het episcopaat van Burchard (1116-1130) twee indictiestijlen werden gebruikt: de gewone Bedaanse met wisseling op 24 september van het voorafgaande jaar en een Kamerijkse met wisseling op 24 september van hetzelfde jaar. De vijftiende indictie geeft voor de Bedaanse stijl 24 sept. 1136 tot 23 sept. 1137 (STRUBBE en VOET, *Chronologie van de Middeleeuwen*, p. 117). Een kort eigen onderzoek op basis van de *Thesaurus diplomaticus* heeft ons duidelijk gemaakt dat ook onder bisschop Lietard (1131-1135) en onder de eerste bisschopsjaren van Nikolaas die twee stijlen te Kamerijk door elkaar gebruikt werden. Dit is niet zo verwonderlijk als men weet dat Werinbold (1100-1148) onder deze drie bisschoppen als kanselier werkzaam was.

²⁶ Dit is ook de mening van VAN DEN NOORTGATE, *Diplomatisch-paleografisch onderzoek*, p. 154-160.

²⁷ Dit is onze indruk bij de vergelijking met twee originele oorkonden van 1138 van Nikolaas aan de abdij van Saint-Feuillien (Bergen, Rijksarchief, Saint-Feuillien, Oork. 8 en 9).

moet zijn²⁸. Voorts zijn er geen valabele motieven aan te wijzen die de hypothese van een vervalsing kunnen rechtvaardigen omdat, wat de schenkingen betreft, deze oorkonde veel beperkter is dan de oorkonde van 1139. We hebben dus goede redenen om aan te nemen dat de oorkonde van Nikolaas I van Kamerijk van 1138 echt is en de eerste bevestigingsoorkonde van de Ninoofse abdij.

1.2. De oorkonde van 1139²⁹

Indien de oorkonde van 1138 echt is, dan was ze in de Ninoofse abdij aanwezig en kon ze als model gediend hebben toen de oorkonde van 1139 geschreven werd. Beide oorkonden zijn qua vorm en inhoud immers grotendeels gelijk. *Protocol*, *arenga* en *narratio* zijn volkomen identiek. Alleen in het eerste deel van de *dispositio* is de lijst van de schenkingen uitgebreider. In de passage over de begraafrechten is de voor de abdij nadelige bepaling over het aandeel van de parochiepriester weggefallen. De *sanctio* en de getuigenlijst zijn opnieuw volkomen identiek. De *datatio* verschilt: 1139, eerste indictie, tweede presulaatsjaar. Aan de oorkonde hangt het gebruikelijke bisschopszegel. Het schrift lijkt op dat van de voorgaande oorkonde, maar is niet van dezelfde hand. Het perkament is merkelijk groter en witter en de inkt zwarter dan in de vorige oorkonde³⁰.

Wij gaan ervan uit dat deze oorkonde van 1139 verdacht is en, naar ons oordeel, een vervalsing³¹. We geven volgende argumenten:

a) De verschillende onderdelen van de *datatio* corresponderen niet. Het incarnatiejaar 1139 loopt van 25 december 1138 tot 24 december 1139, de eerste indictie volgens de Kamerijkse stijl van 24 september 1138 tot 23 september 1139, maar het tweede bisschopsjaar begint op 20 december 1137 en eindigt op 19 december 1138³². Het jaar 1139 is

²⁸ Beveren, Rijksarchief, Abdij Ninove, Oorkonden De Smet, nr. 2 (zie ook noot 17). We moeten veronderstellen dat deze grafelijke oorkonde, die stamt uit de periode van vóór de stichting van de abdij, als bewijsstuk bij de schenking van Gerard I aan de Ninoofse abdij is gevoegd. Bovendien wordt Testerep in geen enkel later Ninoofs document nog vermeld.

²⁹ Voor de tekstuutgave, zie Bijlage 2.

³⁰ Voor de studie van deze oorkonde, zie VAN DEN NOORTGATE, *Diplomatisch-paleografisch onderzoek*, p. 154-157.

³¹ Deze oorkonde wordt door geen enkele auteur als verdacht beschouwd juist omdat men ervan uitgaat dat de *datatio* correct is.

³² Voor de te Kamerijk gebruikte jaar- en indictiestijl, zie E. VAN MINGROOT, *Indictio secundum stilum Cameracensium*, p. 133-203 en IDEM, *Kerststijl en Nieuwjaarsindictie in het bisdom Kamerijk (XIde en begin XIIde eeuw)*, in *Handelingen van de Kon. Commissie voor Geschiedenis* 141, 1975, p. 47-132. Evenals in de vorige oorkonde is ook hier het gebruik van de Bedaanse indictiestijl uitgesloten (zie noot 25).

zonder twijfel in alle opzichten het derde presulaatsjaar van bisschop Nikolaas. Het hier aangegeven tweede bisschopsjaar is onverenigbaar met het jaar 1139.

b) Eenzelfde getuigenlijst voor de oorkonde van 1138 en 1139 is statistisch zo onwaarschijnlijk dat dit bijna zeker op kopiëring wijst.

c) De gelijkenis met een Parkse oorkonde van 1139 van dezelfde bisschop³³. In deze oorkonde bevestigt Nikolaas van Kamerijk de schenking van een allodium te Vossem door hertog Godfried I en van een stuk grond te Moorsel (Tervuren) door Walter van Kraainem. Deze oorkonde heeft net dezelfde getuigenlijst en *datatio* als de Ninoofse oorkonde van 1139³⁴. Ook in deze oorkonde correspondeert het incarnatiejaar (1139) niet met het tweede bisschopsjaar. De epacten (zevende) zijn vermeld — wat ongebruikelijk is in de oorkonden van Nikolaas I — en ook deze corresponderen niet met het incarnatiejaar 1139³⁵. Bovendien is het jaartal 1139 problematisch, omdat hertog Godfried te Affligem stierf op 25 jan. 1139, terwijl de oorkonde laat uitschijnen dat de hertog nog in leven is³⁶. Om al deze redenen vinden wij deze Parkse oorkonde verdacht. Ze vertoont verder dezelfde uiterlijke kenmerken (schriftbeeld en inkt) als de Ninoofse oorkonde van 1139. Sommige zinsneden in de toegevoegde tekst van het Ninoofse document komen eveneens in de Parkse tekst voor³⁷. Het lijkt erop dat dezelfde persoon beide oorkonden geredigeerd en geschreven heeft. In beide oorkonden is de bekommernis aanwezig om latere betwistingen te voorkomen. De beide oorkonden lijken in de abdij van Park gemaakt

³³ *Thesaurus diplomaticus*, D5900. Het origineel bevindt zich te Leuven, Abdijarchief Park, Oorkonden, nr. 5. Aan de oorkonde hangt geen zegel.

³⁴ *S. Theoderici archidiaconi. S. Iohannis, Alardi, Theoderici, archidiaconorum. S. Guidonis prepositi. S. Gerardi decani et archidi(a)coni, Guidonis, Walteri, Guirenboldi, item Guirenboldi, Hugonis, item Hugonis, Bartholomei, Eustachii, Heriuardi, Radulfi, canonicorum. Actum anno dominice incarnationis M° C° XXX° VIII°. Indictione prima, epacta septima, presulatus domni Nicolai secundo, ego Guirenboldus cancellarius recensui* (Leuven, Abdijarchief Park, Oorkonden, nr. 5)

³⁵ Het zou om de achttiende moeten gaan, de hier vermelde zevende correspondeert met 1138 (STRUBBE en VOET, *De Chronologie*, p. 117).

³⁶ Voor de sterfdatum van hertog Godfried I zijn twee data in omloop: in de oudere literatuur wordt 15 jan. 1140 vooropgesteld (A. WAUTERS, art. *Godefroid Ier*, in *Biographie Nationale* 7, Brussel 1880, kol. 842-853) en in de recentere 25 jan. 1139. Deze laatste datum steunt op de kritische studie van P. BONENFANT, *La date de la mort de Godefroid I, duc de Brabant*, in *Revue belge de philologie et d'histoire* 19, 1940, p. 135-140).

³⁷ Bijvoorbeeld de zinswendingen: *solo supernę remunerationis intuitu... ego Guirenboldus cancellarius recensui*.

te zijn³⁸. De Ninoofse oorkonde van 1138 heeft dan als model gediend om de twee vervalsingen aan te maken.

d) De weglating van de bepaling *saluo tamen presbiterorum quorum parochiani sunt offertorii proficuo* is verdacht. Het is onwaarschijnlijk dat de bisschop na één jaar deze bepaling, die courant is in andere bisschoppelijke oorkonden, zou hebben geschrapt.

e) Het *ulli omnino hominum* i.p.v. *nulli omnino hominum* in het derde deel van de *dispositio* is weliswaar grammaticaal correct, maar staat verder af van de pauselijke tekst, waar *nulli* gebruikt is³⁹.

f) De lijst van schenkingen is langer dan in 1138 en er worden nieuwe namen genoemd die de in 1138 geschonken goederen supplementair bevestigen. Het betreft volgende elementen:

- *Het hof te Nederwijk*: Dit was het hof naast de parochiekerk en een onderdeel van het *fundum* van de kerk⁴⁰. Van dit hof had een vrouwelijk familielid (*cuiusdam domine*) het vruchtgebruik tot aan haar dood, waarna het in handen van Gerard I en zijn *participes* zou komen. Volgens Van Elshout gaat het om Ermengarde van Melden⁴¹. Zij was een tante van Gerard I, een zuster van Amelrik II. Van Elshout plaatst de verwerving van dit hof in 1140. De voornaamste mede-erfgenaam was Ida, de zuster van Gerard I⁴².

³⁸ Alleszins zijn er in de Parkse abdij vervalsingen gemaakt in de periode waarin we de Ninoofse vervalsing situeren. Zulks blijkt uit de studies van H. NELIS, 'Notitia' *relative aux premières donations de l'Abbaye du Parc (1129-1141)*, in *Analectes de l'Ordre de Prémontré* II, 1906, p. 13-26 en van BONENFANT, *La date de la mort de Godefroid Ier*, p. 145-149. Een akte van 1129 en een van 1140 worden als vervalsingen bestempeld. Zie hierover eveneens M. DILLO en G.A.M. VAN SYNGHEL, *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312* II, Den Haag, 2000, p. 41-43. Met dank aan prof. dr. A.-J.A. Bijsterveld voor de suggestie van deze laatste studie.

³⁹ PL 166, kol. 1250: *Statuimus itaque, ut... nulli omnino hominum*.

⁴⁰ Omdat dit hof de ene keer wel, de andere keer niet is opgenomen in de schenkingslijsten, veronderstellen we dat dit hof een deel van het *atrium* van de kerk was en dat het hier extra vermeld is, omdat er onduidelijkheid was of dit hof al dan niet en met eenieders instemming aan de abdij geschonken was.

⁴¹ VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 8v°: *domina Ermengarde de Melne sive Meldene vendidit et dedit nobis curtim de Nederwyc cum pomario sive pomerio et mansis circa iacentibus, terram etiam quam in Rubroec habuit et silvam nobis dedit consensu domini Gerardi constabularii*. Van Elshout noemt haar *avia* et *amita* (tante, de zuster langs vaderszijde) van Gerard I (f° 9).

⁴² *Ibidem*, f° 38. In verband met de genealogie van de eerste Ninoofse heren verzamelen we heel wat nieuwe gegevens, die niet voorkomen in het overzicht van E. WARLOP, *The Flemish Nobility before 1300*, Kortrijk, 1976, p. 1016-1017. Ze zijn samengebracht in D. VAN DE PERRE, *Enkele nieuwe gegevens over de oudste heren van Ninove, Steenhuize en Erpe*, in *Het Land van Aalst* 54, 2002, nr. 4 (te verschijnen).

- De instemming van de *uenerabilis femina Ermentrudis* en van haar kinderen bij de schenking van het allodium Roeselaar met het bosje Steenbeke, van de vijf hoven nabij het kerkhof en van hun erfdeel van de watermolen te Ninove. Ermentrude was eveneens een zuster van Amelrik II. Zij was gehuwd met de heer van Steenhuize. Van Elshout geeft ons de namen van enkele van haar kinderen: Amelrik van Steenhuize, Heilewige die gehuwd was met Goswin van Erpe, Claricia die gehuwd was met Hendrik van Schelderode, en Gisla⁴³.
- *De tienden van Herlinkhove*: De kerk van Herlinkhove was een afhankelijkheid van de Ninoofse parochiekerk. De schenking van de tienden was in 1142 nog niet afgerond, aangezien pas in dat jaar graaf Diederik van de Elzas, als overheer, afstand deed van al zijn rechten op deze tienden⁴⁴.
- *De zetel van een watermolen beneden Herlinkhove*: Dit lijkt om het recht te gaan om een nieuwe molen op de Beverbeek te exploiteren⁴⁵.

Deze nieuwe lijst van schenkingen van Gerard I brengt vooral verduidelijkingen en heeft aandacht voor de bijkomende instemming van familieleden. Dit wijst op betwistingen. Deze oorkonde lijkt opkomende twijfel over de geldigheid van de schenkingen van Gerard I te willen ondervangen, zoals blijkt uit de affirmatieve toonzetting: *manifestum autem fieri uolumus ... absque ullo transitorie commutationis respectu... beniuolo assensu liberorum suorum... totiens donauit*. Het aansnijden van deze moeilijkheden in het jaar 1139 lijkt ons een anachronisme te zijn. Het *Liber miraculorum* stelt dat pas in 1144 na de dood van Gerard I de moeilijkheden begonnen⁴⁶ en dat de abdij onder de eerste abt Gillebert

⁴³ *Ibidem*, f° 8v°, 9v° en 27: *dominus Amelricus* (van Steenhuize) *et mater eius* (Ermentrude) *cum sorore Ermengarde dederunt mediatem molendini iuxta atrium cum mansis adiacentibus et totam partem alodii sui apud Roslar... Dominus Goswinus de Erpe et uxor eius Heilewigis vendiderunt et dederunt nobis partem alodii apud Roslar et partem suam quam habuerunt in molendino iuxta atrium*. Verder schenkt Amelrik samen met Gerard I de visrechten op de Dender (f° 8v°) en geeft *Amelricus de Wintica* (f° 9v°) zijn deel van de watermolen en van een bunder land nabij het kerkhof. De identiteit van deze laatste Amelrik is moeilijk te achterhalen. WARLOP, *The Flemish Nobility*, p. 1021-1026 kent geen Amelrik van Scheldewindeke.

⁴⁴ DE HEMPTINNE en VERHULST, *De oorkonden*, p. 113-114. MERSCH en WAUTHOZ-GLADE, *Abbaye de Ninove*, p. 498, veronderstellen dat deze tienden geschonken werden in ruil voor de zeven pond die te Testerep moesten geïnd worden.

⁴⁵ Aan de monding van de Beverbeek bezat de abdij in haar beginperiode twee watermolens, die in 1147 door paus Eugenius III bevestigd werden (PL 180, kol. 1561).

⁴⁶ BIJSTERVELD en VAN DE PERRE, *Het Mirakelboek*, p. 78: *Defuncto domino nostro Gerardo heredes ei et dissimiles surrexerunt, qui avaricia ducti ab ecclesia abstrahere satagebant que a patre collata fuerant*.

(1137-1141) honger en armoede leed. Eerst onder abt Gerard (1142-1185) keerde het tij en namen de bezittingen in aantal toe.

Een argument tegen de stelling van de vervalsing zou het authentieke zegel kunnen zijn. Hier rijst de vraag of men het zegel van de oorkonde van 1138 niet verhangen heeft en overgebracht naar die van 1139. De achterkant van het zegel is bijgewerkt en bestaat uit een andere was. Het zegel is alleszins in tweeën gesneden geweest zonder beschadiging van de voorzijde⁴⁷.

Daar in de pauselijke oorkonde van 21 oktober 1147 het hof te Nederwijk en de omliggende hoven, de twee watermolens bij het kerkhof en het allodium Roeselaar met het bosje Steenbeke worden vermeld, moet de vervalsing vóór 1147 tot stand zijn gekomen. De vervalsing kan een middel geweest zijn om de pauselijke bevestiging over deze betwiste zaken af te dwingen en om een overeenkomst te bereiken met de kinderen van Gerard I van Ninove, die inderdaad in 1150 afgesloten werd⁴⁸.

Uit dit alles blijkt dat Gerard I de abdij overhaast gesticht heeft en dit zonder voldoende overleg met de familie die medezeggenschap had over het geschonken patrimonium. Eigenlijk wilde Gerard I aanvankelijk geen abdij stichten, maar enkel het bestaande kapittel met één prebende verruimen. Het is kannunnik Boudewijn Wala geweest, die hem overtuigd heeft. Zo is Gerard I wat roekeloos aan een grotere stichting begonnen, waarvoor hij te weinig dotatie voorzien had en waartegen bij de andere familieleden weerstand bestond⁴⁹.

1.3. De oorkonde van 1165⁵⁰

Deze oorkonde herneemt de *arenga*, de *narratio* en een deel van de *sanctio* van de oorkonde van 1138. Daardoor wordt de stijl gekenmerkt door een anachronistisch taalgebruik. Is deze oorkonde verdacht⁵¹ of heeft

⁴⁷ Het zegel is achteraan rudimentair bijgewerkt. Is dit het resultaat van de vervalsing of van een onhandige restauratie?

⁴⁸ VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 22-23. Die overeenkomst hield niet stand, zoals blijkt uit de nieuwe controverse die na 1160 rees.

⁴⁹ BUSTERVELD en VAN DE PERRE, *Het Mirakelboek*, p. 78-80.

⁵⁰ Voor de tekstuitgave, zie Bijlage 3.

⁵¹ Dit is de stelling VAN DEN NOORTGATE, *Diplomatisch-paleografisch onderzoek*, p. 202: "Het zou ons bovendien niet verwonderen mochten we hier met een falsum te maken hebben". Voor haar is de aanwezigheid van het anachronistisch formulier een voldoende reden om de oorkonde verdacht te vinden. De *Thesaurus diplomaticus*, D3127 kwalificeert de oorkonde als onverdacht.

dat anachronisme zijn redenen? Deze oorkonde dient zich vormelijk en inhoudelijk als een nieuwe versie van de bevestigingsoorkonde van 1138 aan. Ze is geschreven op een moment dat het voortbestaan van de abdij door Gerard II van Grimbergen fel betwist werd.

Het voorontwerp van de tekst is zeker te Ninove gemaakt. Dat kan het teruggrijpen naar de stijl en de inhoud van de vroegere bisschoppelijke oorkonden verklaren. In de *narratio* wordt niet alleen verwezen naar de vroegere beslissingen van Burchard en Amelrik, maar ook naar bepalingen uit de oorkonde van 1138. De expliciete vermelding van het vroegere kapittel is nieuw. Daardoor wordt de continuïteit tussen de oude en nieuw stichting beklemtoond. Was ook dit een punt van discussie geworden? Die continuïteit wordt eveneens in het *Liber miraculorum* sterk in de verf gezet⁵².

De inhoud van de *dispositio* is nieuw. Nadat de uitdrukkelijke wil geuit wordt om een aantal schenkingen te beschermen, volgt een zeer uitgebreide en gedetailleerde lijst van goederen. Deze lijst vormt het corpus van de oorkonde en is het punt waar het eigenlijk om te doen is. Eerst worden de schenkingen te Ninove opgesomd, vervolgens die te Herlinkhove, Roeselaar en Renissart.

De oorkonde wordt besloten met het *sanctio*- en *corroboratio*formulier *Ad arcendas*..., dat te Kamerijk in gebruik was onder kanselier Werinbold, maar hier anachronistisch klinkt⁵³. De getuigenlijst is zeer lang en geeft geen aanleiding tot enig voorbehoud⁵⁴. De twee *datatio*gegevens (jaartal 1165 en 29ste episcopaatsjaar) corresponderen⁵⁵. Kanselier Galcher zegt de oorkonde te hebben opgeschreven en nagekeken. Het schriftbeeld sluit aan bij dat van de Kamerijkse kanselarij van die tijd⁵⁶. Het zegel is onbeschadigd.

⁵² BIJSTERVELD en VAN DE PERRE, *Het Mirakelboek*, p. 78 en 136-138. .

⁵³ Dat formulier was in de abdij bekend door de Kamerijkse oorkonde van 1146 (DE SMET, *Recueil* II, p. 756-757).

⁵⁴ Volgende namen van getuigen zijn in contemporaine oorkonden ook elders met dezelfde functies vermeld: Theodericus, Alardus, Everardus, Osto, Hugo, Walterus, Walterus de Dica, Johannes, Garinus, Oilricus, Anselmus de Cymai (DE SMET, *Recueil* II, p. 766 en 767; DE MANRNEFFE, *Cartulaire d'Affligem*, p. 188-189; C. VLEESCHOUWERS, *De oorkonden van de Sint-Baafsabdij te Gent (819-1321)* II, Brussel, 1990-1991, p. 47). Voor de abten Parvinus, Galandus, Gillebert en kanselier Galcher, zie Bijlage, noten 181-184.

⁵⁵ Het *datatio*formulier correspondeert met de gebruiken van de kanselarij uit die tijd (VAN DEN NOORTGATE, *Diplomatisch-paleografisch onderzoek*, p. 203).

⁵⁶ Bijvoorbeeld bij de oorkonde uit 1176 van Alard, elect van Kamerijk, aan de abdij van Valenciennes (*Thesaurus diplomaticus*, D6328).

Er zijn geen inhoudelijk of vormelijk doorslaggevende argumenten om deze oorkonde als verdacht te beschouwen. De redactie lijkt te Ninove te zijn gemaakt. De optekening is te Kamerijk gebeurd⁵⁷. Ook de inhoud van deze oorkonde stelt geen problemen, omdat alle schenkingen die hier zijn opgenomen eveneens voorkomen in de oorkonde van 1167 van Gerard II van Grimbergen (Bijlage 4).

Dat de abdij de behoefte had opnieuw en krachtig de bisschoppelijke bescherming bevestigd te zien, is begrijpelijk, omdat het oude conflict tussen Gerard II en de abdij krachtiger dan voorheen opgelaaide was. De nieuwe spanningen begonnen ca. 1160 en bereikten hun hoogtepunt in 1166-1167⁵⁸. In 1163 bevestigde Ida, de zuster van Gerard I, de schenking van haar broer⁵⁹. Om haar voortbestaan te vrijwaren zag de abdij zich genooddaakt haar traditionele beschermers te mobiliseren. Niet alleen de bisschop werd aangesproken, ook de Vlaamse graaf werd bij de reddingsoperatie actief betrokken.

2. De drie beschermingsoorkonden van de graven van Vlaanderen en de oorkonde van Gerard II van Grimbergen

De *advocatia* van de kerk was erfelijk bezit van de Ninoofse heren. Gerard I wordt in de bisschoppelijke oorkonde van 1165 de *advocatus ecclesie* genoemd⁶⁰. Nu is het de cruciale vraag wanneer, hoe en waarom deze *advocatia* in handen van de graven is terechtgekomen. Het bezit door de graaf van deze *advocatia* was immers het instrument waarmee Filips van de Elzas in 1167 Gerard II tot de orde riep. De drie door ons bestudeerde grafelijke oorkonden en de oorkonde van Gerard II hebben met de kwestie van de *advocatia* te maken. Omdat de oorkonde van graaf Diederik van de Elzas (1142) speciale problemen stelt, beginnen we het overzicht met de twee oorkonden van graaf Filips en de oorkonde van Gerard II.

⁵⁷ VAN DEN NOORTGATE, *Diplomatisch-paleografisch onderzoek*, p. 202-204, erkent in de redactie zowel Ninoofse als Kamerijkse elementen.

⁵⁸ Zie BIJSTERVELD en VAN DE PERRE, *Het Mirakelboek*, p. 82-89.

⁵⁹ VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 38: *Testes coram quibus Ida soror Gerardi fundatoris huius ecclesiae, quidquid idem Gerardus partis utriusque, sui scilicet et ipsius, in terris, silvis, pratis, molendino, cum pascuis, huic ecclesiae largitus est, aequae se dedisse et danti consensisse, fideliter recognovit ...*

⁶⁰ Zie Bijlage 3.

2.1. De oorkonde van graaf Filips van 1163/1166⁶¹

Filips van de Elzas († 1191) nam reeds vanaf 1157 het bestuur van het graafschap waar, samen met zijn vader Diederik, die in 1168 overleed. Hij voerde een krachtig centralistisch beleid⁶². Vóór 20 april 1166, de sterfdag van zijn neef Diederik van Aalst⁶³, heeft hij een niet-gedateerde oorkonde uitgegeven, waarin hij zegt dat hij de *advocatus et defensor* van de Ninoofse abdij is en dat alle onrecht haar aangedaan tegen hemzelf gericht is. Tevens bepaalt hij dat voortaan alle conflicten met de abdij aan zijn grafelijke *curia*⁶⁴ moeten worden voorgelegd. De tekst is kort en zakelijk en de toon niet polemisch. Er is geen *narratio*, waarin de voorgeschiedenis of de omstandigheden van dit besluit uitgelegd worden. Er wordt zelfs niet verwezen naar de oorkonde van Diederik van de Elzas van 1142, wat men in deze zo belangrijke kwestie toch kan verwachten. De getuigenlijst wordt aangevoerd door Diederik van Aalst. Redactioneel en qua schriftbeeld hoort deze oorkonde zonder twijfel thuis in de grafelijke kanselarij⁶⁵. Dat de graaf zich de *advocatia* van een abdij voorbehield, is niet uitzonderlijk, zoals blijkt uit de oorkonde van 1136 voor de abdij van Drongen⁶⁶. Dat graaf Filips dit deed op het moment dat zijn

⁶¹ Voor de tekstuitgave, zie DE HEMPTINNE en VERHULST, *De oorkonden*, p. 408-409. De auteurs dateren tussen 1163 (aantreden van abt Hugo van Sint-Pieters) en de dood van Diederik van Aalst op 20 april 1166. In het Ninoofse abdijsarchief wordt de oorkonde in 1166 gedateerd.

⁶² R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw* (Verhandelingen Kon. Academie, Klasse der Letteren 24), Brussel, 1956, p. 319-320, ziet in Filips van de Elzas de promotor van de centrale ambtenarenstaat in het graafschap Vlaanderen.

⁶³ Hij is de zoon van Iwein van Aalst en Lauretta, dochter van graaf Diederik. Hij werd geboren in 1144 en huwde met Lauretta, dochter van graaf Boudewijn IV van Henegouwen. Hij was heer van Drongen, van het Land van Waas en het Land van Aalst (WARLOP, *The Flemish Nobility*, p. 593).

⁶⁴ *Ego Philippus... notum esse volo... quod ego ecclesie de Nineua advocatus et defensor sum... Si quis igitur adversus ecclesiam quicquam forisfacere presumeret..., sciat quod hoc contra meipsum faceret. Et si quis adversus eam... quicquam dicere vel aliquid iuris sui ostendere voluerit ad curiam meam veniat et ego tamquam advocatus ecclesie super hoc ei iusticiam tenebo* (DE HEMPTINNE en VERHULST, *De oorkonden*, p. 408-409). Voor de betekenis van de grafelijke *curia*, zie D. LAMBRECHT en J. VAN ROMPAY, *De staatsinstellingen in het Zuiden van de 11de tot de 14de eeuw*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden III*, Haarlem, 1982, p. 84-87 en D. HEIRBAUT, *Over heren, vazallen en graven. Het persoonlijk leenrecht in Vlaanderen ca. 1000-1305* (Algemeen Rijksarchief, Studia 69), Brussel, 1997, p. 152-164.

⁶⁵ VAN DEN NOORTGATE, *Diplomatisch-paleografisch onderzoek*, p. 143.

⁶⁶ DE HEMPTINNE en VERHULST, *De oorkonden*, p. 60: *Addidi etiam ne quis advocatiam in hiis predictis datis habeat, preter comitem Flandrie vel eum qui dominium Wasie*

Ninoofse leenheer in zijn taak van beschermmer tekort schoot, lag in de lijn van de grafelijke politiek.

2.2. De oorkonden van Gerard II van Grimbergen en van Filips van de Elzas van 1167⁶⁷

In de grafelijke oorkonde van 1167 is de tekst van de oorkonde van 1167 van Gerard II van Grimbergen, diens vrouw Mathilde van Ninove en van hun twee kinderen Gerard en Arnulf ingesloten. Deze laatsten zeggen hun conflict met de abdij te stoppen, haar bezittingen te erkennen en haar voortaan te zullen beschermen. De oorkonde van Gerard II is ons op twee manieren bekend: in zijn oorspronkelijke vorm⁶⁸, en als citaat in de grafelijke oorkonde van 1167. In zijn oorkonde erkent Gerard II een lange lijst van goederen die in de heerlijkheid Ninove-Herlinkhove door de abdij verworven zijn. Voor het samenstellen van de lijst heeft de bisschoppelijke oorkonde van 1165 als voorbeeld gediend. De nieuwe lijst is zelfs nog uitgebreider en gedetailleerder. De expliciete toevoeging, tot tweemaal toe, dat de abdij ook de gronden mag bezitten waarop gemene rechten rusten, stemt overeen met het verhaal uit het *Liber miraculorum* over het verzet van de bevolking tegen het verlies van deze rechten⁶⁹. De echtheid van deze oorkonde van Gerard van Grimbergen staat buiten kijf. Het schriftbeeld verwijst naar het Ninoofse scriptorium, waar ook de redactie is gebeurd⁷⁰. Deze oorkonde moet tegelijkertijd of kort voor de grafelijke oorkonde van 1167 tot stand zijn gekomen.

De grafelijke oorkonde van 1167 omkadert de oorkonde van Gerard II en geeft de omstandigheden van haar ontstaan weer. De algemene lijnen van zijn politiek maakt graaf Filips duidelijk in de krachtige *arenga*: dat alle mensen uit zijn graafschap en in het bijzonder de kerken en de kloosters zijn bescherming genieten in het bewustzijn dat hem daartoe door God het *dominium et iusticie gubernaculum* is gegeven. De goedkeuring van de oorkonde van Gerard II vormt de ruggegraat van de *dispositio*. In

tenuerit a comite. Quod si et ipse predictos fratres in aliquo temere gravaverit et ammonitus corrigere neglexerit, ipsam advocatiam in perpetuo amittat et fratres et omnia sua postmodum sub defensione comitis securi subsistant.

⁶⁷ Voor de tekstuitgave, zie respectievelijk Bijlage 4 en DE HEMPTINNE en VERHULST, *De oorkonden*, p. 435-438.

⁶⁸ Het gaat om een chirograaf. Het ene deel is in het abdijsarchief bewaard, het andere deel was vermoedelijk voor de grafelijke kanselarij bestemd.

⁶⁹ BIJSTERVERELD en VAN DE PERRE, *Het Mirakelboek*, p. 82-87.

⁷⁰ Hierover VAN DEN NOORTGATE, *Diplomatisch-paleografische studie*, p. 49-50 en 241.

de inleidende verantwoording van zijn ingrijpen verwijst de graaf naar zijn verantwoordelijkheid als *advocatus* van de abdij en naar de rol van zijn grafelijke *curia* in het beoordelen van conflicten. Naar vroegere precedentes wordt niet verwezen. Hij bepaalt dat in de toekomst de graven deze *advocatia* in handen dienen te houden en ze nooit meer in leen mogen geven⁷¹. Verder zegt hij de bezittingen en de rechten van de abdij uit de handen van Gerard II te hebben ontvangen, om ze zelf ten gunste van de abdij te kunnen bevestigen. Gerard II lijkt met dat ritueel afstand te hebben gedaan van zijn *advocatia* en te erkennen dat de graaf voortaan de enige *advocatus ecclesie* is⁷². De grafelijke bescherming betreft niet alleen de bezittingen in de heerlijkheid Ninove-Herlinkhove, maar wordt uitgebreid tot de abdijschoven in het Land van Aalst. Liedekerke, Katteren en Roeselaar worden expliciet vernoemd. Daardoor reikte de grafelijke bescherming verder dan degene die de Ninoofse heren konden bieden. Zowel de graaf als de abdij haalden hun voordeel uit deze grafelijke *advocatia*. Ze was voor de graaf een gelegenheid om de *honor et iusticia Flandrensis* op te leggen in het Land van Aalst. De abdij werd minder afhankelijk van de willekeur van lokale heren. Gans deze ceremonie gebeurde in aanwezigheid van de baronnen, dus in een plechtige zitting van de grafelijke *curia*.

Op basis van het schriftbeeld kan worden geconcludeerd dat de grafelijke oorkonde niet in het abdijscriptorium is opgetekend. Redactioneel zijn zowel formulieren aan te wijzen die gebruikelijk zijn in het Ninoofse scriptorium als in de grafelijke kanselarij⁷³. Globaal genomen staat echter de grafelijke herkomst niet ter discussie.

2.3. De oorkonde van Diederik van de Elzas van 1142⁷⁴

Was het uitoefenen van de *advocatia* door graaf Filips een nieuw feit of was het de voortzetting van een recht dat reeds door zijn vader in 1142 verworven was? Indien de oorkonde van Diederik van de Elzas van 1142 echt is, moet dit laatste bevestigd worden. Daarin staat immers dat Gerard I zijn *advocatia* spontaan aan de Vlaamse graaf afstaat. Maar de echtheid van die oorkonde staat allesbehalve vast. Het paleografisch

⁷¹ ... et hoc ei constituo decretum, ne deinceps advocatia eius de manu Flandrensium comitum dari vel exfeodari prevaleat (DE HEMPTINNE en VERHULST, *De oorkonden*, p. 436).

⁷² ... sed apud comitem querelam deponi necesse sit, comes ut advocatus ecclesie sese obiciat et digna prevaricatore vindicta vel dampna percellat (Ibidem, p. 436).

⁷³ VAN DEN NOORTGATE, *Diplomatisch-paleografisch onderzoek*, p. 54-55.

⁷⁴ DE HEMPTINNE en VERHULST, *De oorkonden*, p. 112-113.

onderzoek van Th. de Hemptinne heeft uitgewezen dat deze oorkonde niet in 1142 is opgetekend, maar later in het scriptorium van de Ninoofse abdij is tot stand gekomen. Het schrift is van een hand die daar tussen 1153 en 1180 werkzaam is geweest. Het zegel is van een type dat door graaf Diederik pas na 1159 gebruikt werd⁷⁵. M. Van den Noortgate is nog veel preciezer in haar datering: 1166-1167. Zij meent dat deze oorkonde en die van 1167 van Gerard II van Grimbergen door dezelfde hand geschreven zijn⁷⁶. Zij ziet in het formulier Ninoofse trekken⁷⁷.

Beide auteurs opperen echter geen bezwaren tegen de echtheid. De Hemptinne veronderstelt dat de *actio* echt heeft plaatst gehad en dat die pas later genotificeerd en gevalideerd werd. Wij hebben meer reserves. Waarom had men juist in 1166-1167, tijdens het hoogtepunt van het conflict tussen de abdij en Gerard II, de behoefte om een *actio* die zich vijftientwintig jaar voordien zou hebben afgespeeld plots op schrift te stellen? Wij menen dat het conflict tussen Gerard II en graaf Filips het motief is geweest om in 1166-1167 een oorkonde te schrijven, waarvan de *actio* in 1142 wordt geplaatst. Deze oorkonde is dus geen vervalsing, maar een echte grafelijke oorkonde die in 1166-1167 in de Ninoofse abdij is gereedgemaakt en geschreven en gevalideerd werd met een authentiek grafelijk zegel. Het is echter een geantidateerd document, waarin retroactief een *actio* in het jaar 1142 geënceneerd is. Het jaar 1142 was een gemakkelijk aanknopingspunt, omdat in dat jaar graaf Diederik van de Elzas en Gerard I elkaar inderdaad ontmoet hebben bij het uitvaardigen van de oorkonde over de tienden van Herlinkhove⁷⁸. Waarschijnlijk heeft de oorkonde van Herlinkhove van 1142 als kapstok en model gediend om in 1166-1167 een tweede grafelijke oorkonde van 1142 te construeren⁷⁹.

Naast de diplomatisch-paleografische argumenten, die reeds zijn aangehaald, zien wij volgende inhoudelijke argumenten om deze visie te staven:

⁷⁵ *Ibidem*, p. LXXII-LXXIII. Het gaat eigenlijk om het tegenzegel.

⁷⁶ VAN DEN NOORTGATE, *Diplomatisch-paleografisch onderzoek*, p. 241, 246-247 en 249: „we durven de scriptio van deze oorkonde vrij precies circa 1166-67 dateren“.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 200-202.

⁷⁸ DE HEMPTINNE en VERHULST, *De oorkonden*, p. 113-114. Deze oorkonde is niet in originele vorm overgeleverd, maar kan toch op basis van het formulier als een typisch grafelijke oorkonde bestempeld worden (VAN DEN NOORTGATE, *Diplomatisch-paleografische studie*, p. 142-143).

⁷⁹ Het *datatio*formulier is volkomen identiek. De getuigenlijst is gedeeltelijk dezelfde (vier van de vijf eerste namen).

a) In de oorkonde van 1142 wordt Gerard I als een wijs man voorgesteld, die de moeilijkheden waarin zijn stichting zou terecht komen, voorzag en daarop anticepeerde door vrijwillig zijn *advocatia* aan de Vlaamse graaf over te dragen; die passus wijst op een conflict dat er in 1142 nog niet was⁸⁰.

b) Hoewel graaf Diederik volgens deze oorkonde reeds in 1142 de *advocatia* ontving, is er nadien, ondanks de moeilijkheden die de abdij kende, geen enkel optreden van hem ten gunste van de abdij bekend en blijft Gerard II zich in 1150 de beschermer van de abdij noemen⁸¹.

c) Het ritueel van de overdracht van de *advocatia* en de bewoordingen waarin dit gebeurd is, zijn in de oorkonden van 1142 en 1167 gelijkaardig, wat wijst op eenzelfde redacteur⁸².

d) Een deel van de namen uit de getuigenlijst van 1142 lijkt eerder in het zesde dan het vierde decennium van de 12de eeuw thuis te horen. Het gaat om de laatste vijf namen uit de lijst.

- Boudewijn van Scheldewindeke wordt in de Ninoofse oorkonden pas regelmatig geattesteerd vanaf 1161, in de grafelijke vanaf 1163, in de Affligemse vanaf 1160⁸³. Deze attestatie van Boudewijn van Scheldewindeke staat volkomen geïsoleerd
- Rogier, kastelein van Kortrijk, komt weliswaar reeds in de periode van 1142 voor, maar nooit met de kwalificatie *tribunus*. Deze kwalificatie van de Kortrijkse kastelein is eigen aan de Ninoofse oorkonden. Ze komt er nog voor in 1169 en 1176⁸⁴. Het lijkt erop dat

⁸⁰ *vir sapiens providens malis, quę nostris temporibus perturbant eclesias, se resistere non posse consideravit* (DE HEMPTINNE en VERHULST, *De oorkonden*, p. 113).

⁸¹ VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 22: *et si necesse foret, patrocinio suo defenderet*.

⁸² Vergelijk: *Abbatiam igitur, quam liberam invenimus, liberamque suscepimus, liberam deinceps fore decernimus* (1142) met *eapropter Niniuensem abbatiam liberam esse, et ad meam advocatiam iure hereditario pertinere profiteor, et eam in sua libertate cum suis omnibus habitis et habendis conservare debeo* (1167); vergelijk eveneens: *et advocatiam abbatie et possessionum eius, ore et manu... commisit et dedit, ut vel etiam ipsi, vel suis sequacibus, vel quibuslibet malum prefatę abbatie molientibus iusticia et potestate nostra obviaremus* (1142) met *precibus ipsius domini Gerardi possessiones et iura ecclesie quasi de manibus eorum suscipio, et cum ipsis ecclesie recognosco, do et confirmo... sic tamen ut si quis deinceps pactum violaverit, nec per fratres ecclesie corrigi valuerit, sed apud comitem querelam deponi necesse sit, comes ut advocatus ecclesie sese obiciat et digna prevaricatore vindicta vel dampna percellat* (1167).

⁸³ VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 34; DE HEMPTINNE en VERHULST, *De oorkonden*, p. 352; DE MARNEFFE, *Cartulaire d'Affligem*, p. 171.

⁸⁴ 1142: S. Balduini de Wentica, S. Rogeri *tribuni* de Curtraco; 1169: Balduinus de Winthi, fratres de Sotengem, *tribunus* de Cortrai Rogerus et filii eius Galterus et Sigerus (VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 50); 1176: S. Balduini de Wenti, S. Gerardi de Sotengem, S. Rogeri, *tribuni* de Curtrai (DE SMET, *Recueil II*, p. 774).

dezelfde persoon de oorkonden van 1169 en 1176 én van 1142 heeft geredigeerd⁸⁵.

- Walter *Faitir* is in Ninoofse oorkonden terug te vinden in 1162⁸⁶. In 1163 komt hij als getuige voor samen met *Boudewijn van Eichem*⁸⁷. Voor *Gerard van Nederwijk* hebben we geen attestatie gevonden.

2.4. De relatie tussen de vier oorkonden

Het *Liber miraculorum* schetst een duidelijk beeld van het conflict tussen de abdij en Gerard II in de jaren 1160-1167⁸⁸. Met de nieuwe locatie van de abdij op de Koudenberg laaide de vijandigheid van de bevolking tegen het klooster op, omdat het een aantal gemene gronden inpalmde. Bewoners en de heer spanden samen om dit te verhinderen. De abdij deed vervolgens beroep op haar beschermers. Twee namen worden expliciet vernoemd: bisschop Nikolaas van Kamerijk en Diederik van Aalst⁸⁹. Hiermee wordt indirect verwezen naar de bisschoppelijke oorkonde van 1165 en de eerste oorkonde van graaf Filips (1163/1166), waarbij Diederik van Aalst als getuige optrad. Met deze laatste oorkonde lijkt de graaf zich — op aanvraag van Diederik? — voor het eerst in het conflict te mengen door te verklaren dat de *advocatia* hem toebehoort. Er zijn echter geen aanwijzingen dat Gerard II van Grimbergen toen reeds afstand van zijn *advocatia* gedaan had. In 1166 stierf Diederik van Aalst. Kort daarop deed te Ninove het gerucht de ronde dat graaf Filips vermoord was. Het daaropvolgende vermeende gezagsvacuüm gaf aanleiding tot een gewelddadig optreden van de Ninoofse heer en zijn zoon tegen de abdij. Ditmaal greep de graaf direct en krachtdadig in. Gerard

⁸⁵ De argumentatie van A. KOCH, *De titel 'Tribunus' van den burggraaf van Kortrijk in de 12de eeuw*, uittreksel uit de *Handelingen van de Société d'Emulation te Brugge* 83, 1940-1946, p. 1-7 gaat niet op. Koch ging ervan uit dat de oorkonde van 1142 authentiek is en dat het Ninoofse scriptorium in 1167 het woord *tribunus* (klassieke benaming voor de aanvoerder van een legergarnizoen) via dit voorbeeld heeft overgenomen. Het gebruik van het attribuut *tribunus* beperkt zich in de Ninoofse oorkonden niet tot Rogier van Kortrijk. Het is ook voor andere personen gebruikt in 1143, 1150, 1170, 1187 (VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 16v°, 23, 54, 131). Het woord *tribunus* is dus niet van Kortrijk naar Ninove overgewaaid, maar is vanuit het Ninoofse gebruik in de oorkonde van 1142 terechtgekomen.

⁸⁶ *Ibidem*, f° 36.

⁸⁷ *Ibidem*, f° 38v°, 39. Een Boudewijn van Eichem is eveneens geattesteerd in 1142 (*Ibidem*, f° 14v°).

⁸⁸ BIJSTERVELD en VAN DE PERRE, *Het Mirakelboek*, p. 82-89.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 84: *episcopus quoque pie memorie, dominus Nicolaus Cameracensis, et abbates quam plurimi, dominus Theodericus de Alost cum multis aliis nobilibus personis pro nobis oraverunt.*

II moest inbinden en kon nauwelijks op clementie van de graaf rekenen, aldus het *Liber miraculorum*⁹⁰. De twee oorkonden van 1167 moeten we op dat moment situeren. De graaf deed Gerard II en diens vrouw en zonen beloven dat ze de abdij met rust zouden laten. Gerard II erkende formeel de *advocatia* van de graaf. Hij erkende bovendien alle bezittingen van de abdij. Diende de constructie van de oorkonde van 1142, die rond 1166-1167 gemaakt werd, om Gerards aanspraken op de *advocatia* te ondergraven en hem in zijn conflict met de abdij volledig schaaakmat te zetten?

3. Het ingrijpen van Filips van de Elzas in het Ninooft conflict als element van de grafelijke politiek in het Land van Aalst

Het Land van Aalst is de streek tussen Schelde en Dender. Het was een onderdeel van de Karolingische *pagus Bracbatensis*⁹¹. Daarna werd het in de tweede helft van de 10de eeuw opgenomen in het markgraafschap Ename en was zo onderdeel van het hertogdom Neder-Lotharingen. In 1033 veroverden de Vlaamse graven Ename. Het Land van Aalst werd vervolgens bij het graafschap Vlaanderen ingelijfd. De graaf hield het nadien formeel in leen van de Duitse keizer⁹². Tussen de oude en de nieuwe gebieden in het graafschap bestonden grote verschillen. In het kerngebied van het oude graafschap bezat de graaf grote domeinen en was de macht van de lokale heren beperkt. Het graafschap was er ingedeeld in kasselrijen. Een *castellanus* bestuurde in naam van de graaf zijn district zowel op militair als op gerechtelijk gebied⁹³. In de nieuw veroverde gebieden had de graaf af te rekenen met machtige lokale heren. Deze werden zijn *pairs* in ruil voor hun vazalliteit. De lokale heren bleven er over een grote zelfstandigheid beschikken, ook in de uitoefening van de justitie⁹⁴.

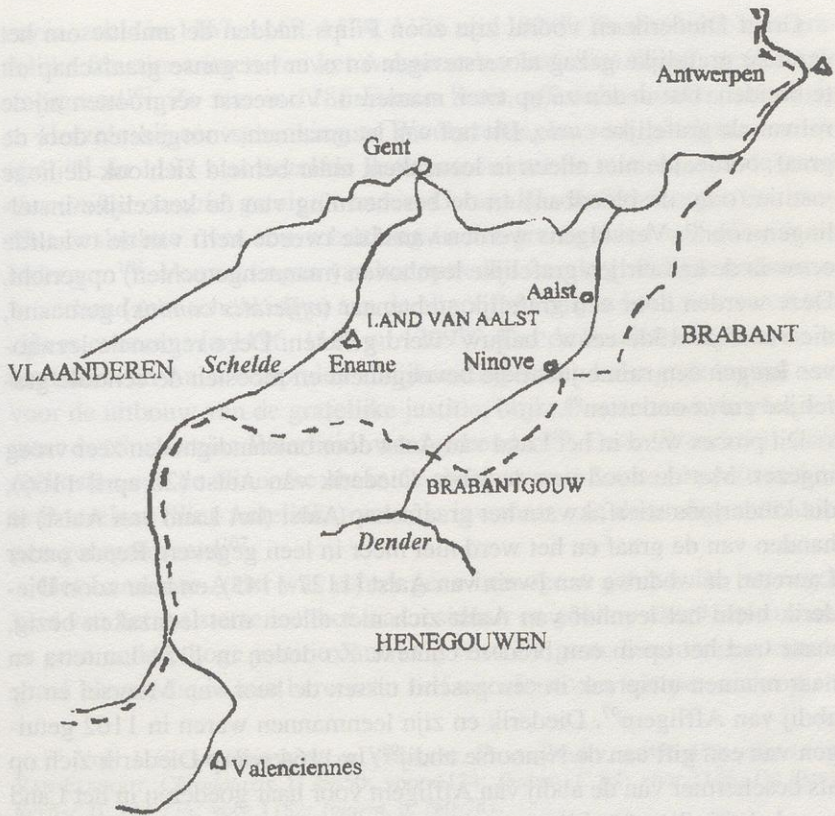
⁹⁰ *Illi vero auxilio amicorum suorum gratiam comitis vix obtinuerunt, cui etiam ut ecclesiam amodo in pace servarent, promiserunt* (Ibidem, p. 88).

⁹¹ De grenzen van de oude Brabantgouw zijn bewaard gebleven in die van het oude aartsdiaconaat Brabant van het bisdom Kamerijk (J. LAENEN, *Introduction à l'histoire paroissiale du diocèse de Malines*, Brussel, 1924, p. 28-34.). Dit aartsdiaconaat werd in 1272 opgesplitst in een aartsdiaconaat Brabant (het zuiden) en Brussel (het noorden).

⁹² A.C.F. KOCH, *Het graafschap Vlaanderen van de 9de eeuw tot 1070*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* 1, Haarlem, 1981, p. 376-378.

⁹³ F.L. GANSHOF, *La Flandre*, in F. LOT en R. FAWTIER, *Histoire des institutions françaises au Moyen Âge* I, Parijs, 1957, p. 399-412.

⁹⁴ A.C.L. KOCH, *De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot in de 13de eeuw*, Antwerpen, 1951, p. 106.

Kaart van het Land van Aalst, dat vóór 1050 onderdeel was van het markgraafschap Ename, nadien van het graafschap Vlaanderen.

Graaf Diederik en vooral zijn zoon Filips hadden de ambitie om het centrale grafelijke gezag te verstevigen en over het ganse graafschap uit te breiden. Dat deden ze op twee manieren. Vooreerst vergrootten zij de rol van de grafelijke *curia*. Dit hof van leenmannen, voorgezeten door de graaf, oordeelde niet alleen in leenzaken, maar behield zich ook de hoge justitie (o.m. de bloedban) en de bescherming van de kerkelijke instellingen voor⁹⁵. Vervolgens werden vanaf de tweede helft van de twaalfde eeuw in de kasselrijen grafelijke leenhoven (mannengerechten) opgericht. Deze werden door een grafelijk ambtenaar (*officialis comitis*) gemaand, die vanaf de 13de eeuw 'baljuw' werd geheten. Deze regionale leenhoven kregen een ruime justitiële bevoegdheid en moesten de centrale grafelijke *curia* ontlasten⁹⁶.

Dit proces werd in het Land van Aalst door omstandigheden zeer vroeg ingezet. Met de dood van de jonge Diederik van Aalst (20 april 1166), die kinderloos stierf, kwam het graafschap Aalst (het Land van Aalst) in handen van de graaf en het werd niet meer in leen gegeven. Reeds onder Lauretta, de weduwe van Iwein van Aalst (1127-1145), en haar zoon Diederik hield het leenhof van Aalst zich niet alleen met leenzaken bezig, maar trad het op in een bredere context. Zo deden in 1151 Lauretta en haar mannen uitspraak in een geschil tussen de heer van Moorsel en de abdij van Affligem⁹⁷. Diederik en zijn leenmannen waren in 1162 getuigen van een gift aan de Ninoofse abdij⁹⁸. In 1164 wierp Diederik zich op als beschermer van de abdij van Affligem voor haar goederen in het Land van Aalst⁹⁹. Streefde hij ernaar om voor de Ninoofse abdij dezelfde rol te spelen? Na zijn dood maakte graaf Filips van het bestaande Aalsterse leenhof een grafelijke instelling. Feitelijk werden de heren van Aalst als hoofd van het leenhof vervangen door de grafelijke functionaris¹⁰⁰, maar bleef het leenhof dezelfde functies vervullen.

Graaf Filips affineerde zich na 1166 in het Ninoofse dossier als de hoogste gezagsinstantie in het Land van Aalst. Hij deed dit op een drie-voudige wijze. Aanvankelijk trad hij zelf op via de rechtspraak in zijn

⁹⁵ HEIRBAUT, *Over heren, vazallen en graven*, p. 151-164.

⁹⁶ *Ibidem*, 172-183; KOCH, *De rechterlijke organisatie*, p. 173-183.

⁹⁷ DE MARNEFFE, *Cartulaire d'Affligem*, p. 131-134: *Hęc carta... apud Alost ante Dominam Lauretam lecta est presentibus plurimis hominibus eius*.

⁹⁸ VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 36-37.

⁹⁹ DE MARNEFFE, *Cartulaire d'Affligem*, p. 182-184: *in terra potestatis meae*. Bij deze akte waren de Ninoofse abt en prior getuige.

¹⁰⁰ De continuïteit tussen het oude en het nieuwe leenhof wordt beklemtoond door HEIRBAUT, *Over heren, vazallen en graven*, p. 175-176, vooral n. 232.

curia, zoals in 1167, 1169, 1174, 1176 en 1182¹⁰¹. Daarna traden de grafelijke functionarissen van het Aalsterse leenhof 'Ten Stene' meer op de voorgrond¹⁰². Zo was in 1186 Franco Ratir, *officialis comitis*, aanwezig te Herzele bij een schenking te Woubrechtgem van goederen aan de abdij¹⁰³. In 1187 was dezelfde Ratir samen met de mannen van de graaf (*hominibus comitis*) getuige wanneer Gerard III van Grimbergen een conflict beslechtte over een schenking in het grensgebied van Ninove en Iddergem¹⁰⁴. Vermeldingen van het optreden van de grafelijke ambtenaar in verband met schenkingen aan de Ninoofse abdij in het Land van Aalst zijn er eveneens in 1196, 1197 en 1209¹⁰⁵. Dat de bescherming van de in het Land van Aalst verspreide abdijbezittingen een belangrijk kanaal was voor de uitbouw van de grafelijke justitie, blijkt eveneens uit de plaatsen waar de 'Souvereine Waarheid' werd gehouden¹⁰⁶. Deze 'Waarheid' werd op kosten van de Ninoofse abt in de abdijhoven te Loots (Appelterre) en te Roeselaar (Sint-Antelinks) voor de inwoners van de omliggende dorpen georganiseerd¹⁰⁷.

Het Land van Aalst was echter geen homogeen gebied. De bevoegdheid van het Aalsterse leenhof was residuair en gold op die plaatsen waar er geen andere hoge justitie aanwezig was. De grote leenmannen van de graaf bleven die in hun baronieën zelf uitoefenen en wierpen zich op als

¹⁰¹ Voor 1167: DE HEMPTINNE en VERHULST, *De oorkonden*, p. 435-438; voor 1169: VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 49-50; voor 1174: *Ibidem*, f° 64; voor 1176: DE SMET, *Recueil II*, 773-774; voor 1182: *Ibidem*, p. 780-781.

¹⁰² Over dit leenhof en de instellingen van het Land van Aalst, zie H. VAN ISTERDAEL, *Archief van het Land van Aalst 1342-1796 (1814)* (Rijksarchief te Beveren, Inventarissen 11), Brussel, 1994, I, p. 1-135; IDEM, *Kasselrijleenhoven. Casus: Ten Stene te Aalst*, in W. PREVENIER en B. AUGUSTIJN (red.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstelling in Vlaanderen tot 1795*, Brussel (Algemeen Rijksarchief), 1997, p. 418-438.

¹⁰³ VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 123 en 126.

¹⁰⁴ DE SMET, *Recueil II*, p. 795-796.

¹⁰⁵ VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 171 vermeldt in 1196 het optreden van Rocardus bij een gift van Alicia van Massemén. Dit gebeurde te Aalst in het leenhof (*in aula comitis*). *Ibidem*, f° 173-174 vermeldt dat Stefaan van Helseke voor drie grafelijke ambtenaren (Rolinus, Robert Caudron en Boudewijn van Houtem) een schenking deed in 1196, *dominum comitem et eius officiales tutores et patronos constituens*. Goswin Musca deed in 1197 een gift nabij het Hof te Boechoute. Dit gebeurde *apud Roslar coram fratribus et famulis nostris, et apud Bochout renovatum est coram Rolino, officiale comitis* (*Ibidem*, f° 183). In 1209 trad Timerus als *officialis comitis* op bij een gift te Woubrechtgem (DE SMET, *Recueil II*, p. 825).

¹⁰⁶ De 'Souvereine Waarheid' was een jaarlijks openbaar onderzoek naar onbestrafte misdaden dat het leenhof organiseerde in die dorpen van het Land van Aalst, waar geen plaatselijke heer de hoge justitie bezat (VAN ISTERDAEL, *Archief van Het Land van Aalst*, p. 126-129).

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 147.

concurrerende *advocati* van de kerkelijke instellingen. Ten overstaan van de Ninoofse abdij werden zij door de graaf in de positie van *subadvocati* gedrongen. Zo herkende Nikolaas van Boelare in 1169 *coram comitis* de rechten van de abdij op de gemene gronden te Ophasselt en Aspelare¹⁰⁸. In 1181 zegden Michaël van Boelare en zijn zoon Filips de bezittingen van de abdij te beschermen in het Land van Boelare, dit op aansporen van graaf Filips¹⁰⁹. Hetzelfde deed Raas van Gavere in 1186 voor de dorpen in zijn baronie¹¹⁰.

We kunnen dus het optreden van de graaf in de periode 1166-1167 ten overstaan van de Ninoofse abdij zien als het begin van de actieve uitbouw van de grafelijke centrale macht in het gebied van het Land van Aalst. Die politiek werd voortgezet door graaf Boudewijn IX (1194-1202). In 1201 herbevestigde hij de grafelijke *advocatia* van de abdij. Hij verwees hierbij naar zijn voorgangers en hij deed dit in dezelfde bewoordingen als Filips van de Elzas in 1167¹¹¹.

Besluit

Zes van de zeven besproken oorkonden hebben te maken met het langdurige conflict tussen de Ninoofse abdij en Gerard II van Grimbergen, dat zich afspeelde van 1144 tot 1167.

Wij hebben gesteld dat de eerste oorkonde van bisschop Nikolaas I van Kamerijk van 1138 authentiek is en de eerste stichtings- en bevestigingsoorkonde van de abdij is, die de oudste schenkingslijst van Gerard I van Ninove bevat. De tweede oorkonde van 1139 beschouwen wij als een vervalst document. We hebben aangetoond dat de derde bisschoppelijke oorkonde van 1165, waarin een lange en gedetailleerde schenkingslijst is opgenomen, echt is. Deze twee laatste oorkonden zijn tot stand gekomen in het kader van het conflict tussen de abdij en Gerard II van Grimbergen. Met de vervalste oorkonde, die in de jaren 1144-1147

¹⁰⁸ VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 49.

¹⁰⁹ HUGO, *Annales. Instrumenta* II, kol. 232: *praecepto domini Philippi Flandriensis et Viromandensis comitis*.

¹¹⁰ *Ibidem*, kol. 236.

¹¹¹ W. PREVENIER, *De oorkonden der Graven van Vlaanderen (1191-aanvang 1206)* II, Brussel, 1964, p. 377-379: *Proinde exemplo predecessorum meorum... et eam liberam esse, et ad meam advocatiam iure hereditario pertinere, profiteor; hoc ei statuens decretum, ne deinceps eius advocatiam de manu Flandrensium comitum dari vel exfeodari prevaleat*. VAN DEN NOORTGATE, *Diplomatisch-paleografisch onderzoek*, p. 69 plaatst de redactie van deze oorkonde in de Ninoofse abdij.

gemaakt werd, probeerde de abdij het conflict nog te voorkomen. Met de oorkonde van 1165 schakelde de abdij de autoriteit van bisschop Nikolaas van Kamerijk in teneinde het conflict in haar voordeel te beslechten.

De drie oorkonden van de graven van Vlaanderen zijn in een korte tijdspanne tot stand gekomen op het hoogtepunt van het conflict. De drie grafelijke oorkonden handelen over het bezit van de *advocatia* van de Ninoofse abdij. Die was aanvankelijk erfelijk met het *dominium* van de heren van Ninove verbonden. In zijn oorkonde van 1163/1166 trok graaf Filips van de Elzas dit recht naar zich toe. De oorkonde van 1142 van zijn vader Diederik, waarin Gerard I van Ninove de *advocatia* aan de graaf schenkt, is in feite in 1166-1167 opgesteld en geschreven in de Ninoofse abdij. Met die oorkonde kreeg de graaf een sterk argument in handen om elke betwisting door Gerard II over zijn *advocatia* de kop in te drukken. Zij vormt dan ook de logische aanloop tot de twee oorkonden van 1167, waarin enerzijds graaf Filips zijn *advocatia* bevestigt en anderzijds Gerard II dit grafelijke recht erkent. Met deze laatste twee oorkonden werd het conflict definitief geregeld.

Tevens hebben wij de bredere context van het grafelijke optreden geschetst en aangetoond dat Filips van de Elzas met zijn ingreep in het Ninoofse conflict een nieuwe politiek ten uitvoer bracht in verband met de organisatie van het centrale grafelijke gezag in het graafschap Vlaanderen in het algemeen en in het Land van Aalst in het bijzonder.

De oorkonden die in de periode 1165-1167 tot stand zijn gekomen vormen het sleutelmoment en het keerpunt in de Ninoofse abdijschiedenis van de twaalfde eeuw. In 1167 werd een periode van conflict met de familie van de stichter afgesloten en kondigde zich een nieuwe periode van rust, welvaart en grafelijke bescherming aan. Van deze wending brengt ons het Ninoofse *Liber miraculorum* een indringend relaas¹¹².

¹¹² Met dank aan prof. dr. J. Goossens, prof. dr. E. Van Mingroot en dr. H. Van Isterdael voor de kritische opmerkingen, aan de heer Edward Asselman voor het nalezen van de tekst en aan Els Van de Perre voor het maken van de Engelse samenvatting.

BIJLAGE

1

Bisschop Nikolaas van Kamerijk oorkondt dat het altaar en de kerk van Ninove, die vrijgemaakt zijn door zijn voorganger Burchard, ongestoord over alle giften mogen beschikken. Hij bevestigt de bezittingen van de broeders die verbonden zijn aan deze kerk en leven volgens de gebruiken van Prémontré, hij vaardigt regels uit over de abtswijding, hij verleent het privilege van het vrije begraafrecht en bepaalt dat de stichter Gerard van Ninove er eeuwigdurend moet herdacht worden.

25 jan. 1138¹¹³ – 23 sept. 1138

Origineel: Beveren, Rijksarchief, Abdij Ninove, Oorkonden De Smet, nr. 3bis. Perkament. (h. 472, br. 395). Zegel verdwenen.

Uitgaven:

- a. A. MIRAEUS en J.F. FOPPENS, *Opera diplomatica et historica* I, Leuven, 1723, p. 527-528; overgenomen door C. VAN GESTEL, *Historia Archiepiscopatus Mechliniensis*. II, Den Haag, 1725, p. 196-197.
- b. C.L. HUGO, *Sacri et canonici Ordinis Praemonstratensis Annales. Probationes* II, Nancy, 1736, kol. 217-218.
- c. *Thesaurus diplomaticus, Louanii Noui*, Turnhout, 1997, D4773.

IN NOMINE SANCTE ET INDIVIDUE TRINITATIS. EGO NICHOLAUS¹¹⁴ DEI GRATIA ECCLESIE CAMERACENSIS EPISCOPUS.

Quia propiciante Domino pontificali cathedre licet indigni presidemus, et si omnibus in communi nostre dioceseos fidelibus generalem curam debemus, illis tamen, qui felici naufragio, abiecta seculari sarcina, de mundi huius fluctuante pelago ad tranquillum et placidum contemplationis portum enatauerunt, speciali dilectionis et sollicitudinis necessitudine obligamur, ut et ex nostris eis prodesse et aliorum erga eos libertatem approbare et firmare studeamus, quatinus pia uicissitudine de orationibus eorum aliquod imperfectioni nostre subsidium comparemus.

Igitur tam presentibus quam futuris notum facimus, quod ecclesie de Ninie¹¹⁵, quam cum altari et atrio atque omnibus appendiciis suis, pie memorie predecessor

¹¹³ Datum van de aanstelling van abt Gillebert (BIJSTERVELD en VAN DE PERRE, *Het Mirakelboek*, p. 138-140).

¹¹⁴ Nikolaas I, bisschop van Kamerijk, verkozen op 22 maart 1136, gewijd op 20 dec. 1136, overleden op 1 juli 1167. Hij was de zoon van Goswin II van Bergen en Ida (van Chièvres). Zie VAN DE PERRE, *Het altaar van Huizingen*, p. 247-250 en IDEM, *De datum van de bisschopswijding*, p. 143-155.

¹¹⁵ De eerste parochiekerk van Ninove (O-Vl.), gelegen in de Nederwijk, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus.

noster Burchardus¹¹⁶, Amulrici¹¹⁷, constabularii Flandriensis, ceterorumque participantium deuotissima petitione, liberam et ab omnimoda exactione quietam effecerat, quicquid in futurum concessione principum, oblatione fidelium seu aliis quibuscumque iustis modis canonice poterit adipisci, possidere gratanter annuimus.

Porro quoniam iacula preuisa minus ledunt, prefatę fratres ecclesię, secundum apostolicam institutionem atque tenorem Premonstrati ordinis degentes, ne deinceps posteriorum infestatione siue quorumcumque sacrilega cauillatione inquietati, requietionis suę amenitate priuentur, non inconsulte decernimus quędam beneficia priuilegio commendari, quę nullatenus ab ecclesiastico iure conuenit alienari. Siquidem Gerardus¹¹⁸, liberalis uir, supramemorati Amulrici filius, in omnibus aquis quas ipse libere possidet, exceptis solummodo uiuariis suis, gratuita largitate fratribus piscationem perpetualiter concessit. Preterea ex beneficiis eiusdem Gerardi piscatorias tendiculas quatuor, quas uulgo uieria¹¹⁹ nominamus, in flumine Tenere¹²⁰ hereditario iure possidebunt. Addidit etiam idem Gerardus territorium de Wintresdala¹²¹ et adiacentia eius, pratum uidelicet et nemus, et aliud pratum secus Teneram, et alodium de Roslar¹²², et septem libras annuatim istis diebus determinatis in uilla Testerep¹²³ persoluendas in festo beati Iohannis Baptistę, sanctique Remigii, in Purificatione uirginis Marię et in media Quadragesima.

Nos uero de statu religionis et ordinis integritate, quam plurimum gratulantes, ne claustralium pacem turbare potius quam nutrire uideamur, domno Gisleberto¹²⁴, abbati Niniuensi, et decessoribus eius, quicquid obsequii nostre dignitatis ad honorem attinet, omnino remittimus, excepto quod semel in anno, si tamen premonitus fuerit, ad sinodum uenire curabit. Item ecclesię

¹¹⁶ Burchard, bisschop van Kamerijk, verkozen in nov/dec. 1114, gewijd op 4 jan. 1116, overleden op 3 jan. 1130 (art. *Buchard, évêque de Cambrai*, in DHGE 10, kol. 1230-1231).

¹¹⁷ Amelrik II van Ninove is geattesteerd vanaf 1078 tot 1118/1119. Hij was gehuwd met Meinsuende (Beveren, Rijksarchief, Abdij Ninove, nr. 8, f° 118r°) en droeg de toen nog niet-erfelijke titel van stalmeester van Vlaanderen (WARLOP, *The Flemish Nobility*, p. 1017).

¹¹⁸ Gerard I van Ninove, vermeld vanaf 1130, overleden in 1144. Hij was gehuwd met Gisla van Petegem en had twee dochters: Mathilde, die huwde met Gerard II van Grimbergen en Ermengarde, die huwde met de heer van Woumen. In het Ninoofse obituarium wordt ook nog een zoon Diederik vermeld, die jong moet gestorven zijn (Beveren, Rijksarchief, Abdij Ninove, nr. 8, f° 127r°). In tegenstelling tot WARLOP, *The Flemish Nobility*, p. 167-168 en 1017 beschouwen we deze Gerard niet als Gerard II, maar als Gerard I van Ninove, omdat de door Warlop vooropgestelde Gerard I een louter hypothetische figuur is.

¹¹⁹ Vieria: geweren, weren of visvallen.

¹²⁰ Dender, zijrivier van de Schelde.

¹²¹ Wintresdal, plaatsnaam te Ninove, te situeren nabij het Hof te Ruisbroek (VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove* II, p. 60).

¹²² Roeselaar, gehucht van Sint-Antelinks (deelgem. van Herzele, O.-VI.). Zie eveneens artikel, noot 16.

¹²³ Verdwenen schorre-eiland voor de Oostendse kust (zie artikel, noot 17).

¹²⁴ Gillebert, eerste abt van Ninove van 1138 tot 1141 (VAN DE PERRE, *De abdijen van Ninove en Jette*, p. 286; MERSCH en WAUTHOZ-GLADE, *Abbaye de Ninove*, p. 501).

beatorum martyrum Christi Cornelii et Cypriani huiusmodi libertatem concedimus, quatinus abbas electus ad consecrandum iturus, baculum pastorem super altari propria manu accipiat. Contigit aliquociens ut alicui, infirmitate detento et uolenti conuerti, prohibitio presbiteri sui obuiaret, quod quia contrarium beati Augustini regulę uidetur, dicenti *Suscipite infirmos*¹²⁵, omnibus infra nostri episcopatus terminos simile querentibus benigne concedimus, ut ad ecclesiam Niniuensem, saluo tamen presbiterorum quorum parochiani sunt offertorii proficuo, indubitanter se transferant. Si autem aliquo forefacto principis prouincię siue aliorum quorumcumque terra in banno teneatur, remotis excommunicatis, foribus clausis diuinum in ecclesia celebretur officium.

Nos quidem ex iniuncto nobis officio, quicquid reuerentissimi patres nostri Honorius¹²⁶ atque Innocentius¹²⁷ religiose sancxerunt, uiua uoce predicare debemus. Interdicimus itaque ex apostolica auctoritate, ne in ecclesia Niniuensi in qua fratres uitam canonicam professi degunt, nulli omnino hominum liceat secundum beati Augustini regulam ibidem constitutum commutare. Nullus etiam episcoporum futuris temporibus audeat inde fratrem abducere, nec professus quispiam ex eadem ecclesia aut clastro presumat sine communi congregationis permissione discedere, discedentem uero nullus episcoporum, nullus abbatum, nullus monachorum sine communi litterarum cautione suscipere. Statuimus etiam ut nulli liceat eandem ecclesiam temere perturbare aut eius possessiones auferre uel ablatas retinere, minuere uel temerariis uexationibus fatigare, sed omnia integra conseruentur regularium fratrum et pauperum usibus profutura.

Si qua igitur in futurum ecclesiastica secularisue persona alienare ab ecclesia quicquid legitime possidet presumpserit, si non satisfactione secundo tercioue commonita congrue emendauerit, in extremo examine districtę ultioni subiaceat. Cunctis autem eidem ecclesię iusta seruantibus sit pax Domini nostri Iesu Christi, quatinus et hic fructum bonę actionis percipiant et apud districtum iudicem premia eterne pacis inueniant. Amen.

Sanccimus etiam ut pro Gerardo, eiusdem ecclesię fundatore et constructore, in eadem ecclesia iugis memoria in orationibus perpetualiter habeatur.

S. Theoderici eiusdem abbatię archidiaconi¹²⁸. S. Iohannis, Alardi, Theoderici, archidiaconorum. S. Guidonis prepositi. S. Gerardi decani et archidiaconi, Guidonis, Walteri, Guirenboldi, item Guirenboldi, Hugonis, item Hugonis, Bartholomei, Eustachii, Heriwardi, Radulfi, canonicorum.

Actum anno dominicę incarnationis M^oC^oXXX^oVIII^o. Indictione XV, presulatus domni Nicholai secundo, ego Guirenboldus¹²⁹ scripsi et recensui.

¹²⁵ Citaat uit het voorschrift over het gedrag van de kloosteroverste in de regel van Augustinus: *Circa omnes seipsum bonorum operum praebeat exemplum, corripiat inquietos, consoletur pusillanimes, suscipiat infirmos, patiens sit ad omnes* (L. VERHEIJEN, *La règle de saint Augustin* 1, Parijs, 1967, p. 436).

¹²⁶ Honorius II, paus van 1124 tot 1130.

¹²⁷ Innocentius II, paus van 1130 tot 1143.

¹²⁸ Het betreft hier het aartsdiaconaat Brabant.

¹²⁹ Werinbold, kanselier van 1100 tot 1148 (VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij*, p. 725-728).

2

Bisschop Nikolaas van Kamerijk bevestigt andermaal de goederen van de Ninoofse abdij.

(25 dec. 1138 – 23 sept. 1139)¹³⁰

A. Origineel: Beveren, Rijksarchief, Abdij Ninove, Oorkonden De Smet, nr. 3. Perkament (h. 630, br. 475). Uithangend beschadigd zegel in bruine was, met tronende bisschopsfiguur.

B. Afschriften: Mechelen, Aartsbisschoppelijk archief, Praemonstratensia: Ninove, Cartularium 1, f° 6r°-7v° (13de eeuw) en Cartularium 2, f° 6v°-8v° (15de eeuw).

Uitgaven:

a. *Gallia christiana. Instrumenta* V, Parijs, 1731, kol. 294-296.

b. J.-J. DE SMET, *Recueil des chroniques de Flandre* II, Brussel, 1841, p. 753-755.

c. *Thesaurus diplomaticus*, D3111.

Bemerking: verdacht document.

IN¹³¹ NOMINE SANCTE ET INDIVIDUE TRINITATIS. EGO NICHOLAUS DEI GRATIA ECCLESIE CAMERACENSIS EPISCOPUS.

Quia propitiante Domino pontificali cathedre licet indigni presidemus, et si omnibus in communi nostre dioceseos fidelibus generalem curam debemus, illis tamen, qui felici naufragio, abiecta seculari sarcina, de mundi huius fluctuante pelago ad tranquillum et placidum contemplationis portum enatauerunt, speciali dilectionis et sollicitudinis necessitudine obligamur, ut et ex nostris eis prodesse et aliorum erga eos libertatem approbare et firmare studeamus, quatinus pia uicissitudine de orationibus eorum aliquod imperfectioni nostre subsidium comparemus.

Igitur tam presentibus quam futuris notum facimus, quod ecclesie de Niniue, quam cum altari et atrio atque omnibus appendiciis suis, pie memorie predecessor noster Burchardus, Amulrici, constabularii Flandriensis, ceterorumque participantium deuotissima petitione, liberam et ab omnimoda exactione quietam effecerat, quicquid in futurum concessione principum, oblatione fidelium seu aliis quibuscumque iustis modis canonice poterit adipisci, possidere grananter annuimus.

¹³⁰ Deze datering is gebaseerd op het incarnatiejaar en de indictie. Omdat er geen correspondentie is tussen het incarnatiejaar en het bisschopsjaar, hebben we voor deze datering dit laatste buiten beschouwing gelaten (zie artikel, punt 1.2 a).

¹³¹ De cursief gedrukte tekst herneemt de tekst van de oorkonde van 1138 (Bijlage 1), de recht gedrukte tekst wijkt daarvan af.

Porro quoniam iacula preuisa minus ledunt, prefatę fratres ecclesię secundum apostolicam institutionem atque tenorem Premonstrati ordinis degentes, ne deinceps posteriorum infestatione siue quorumcumque sacrilega cauillatione inquietati, requietionis suę amenitate priuentur, non inconsulte decernimus quędam beneficia priuilegio commendari, quę nullatenus ab ecclesiastico iure conuenit alienari. Siquidem Gerardus, liberalis uir, supramemorati Amulrici filius, in omnibus aquis quas ipse propre et libere possidet, exceptis solummodo uiuariis suis, gratuita largitate fratribus piscationem perpetualiter concessit. Addidit etiam idem Gerardus piscatorias tendiculas quatuor, quas uulgo uieria nominamus, curtim quoque de Nederuic¹³² et circumiacentia eius, quę post decessum cuiusdam domine¹³³ ipsi Gerardo et participantibus eius iure propinquitatis debeantur, ipse et participes sui deuotissima uoluntate predictę ecclesię contulerunt. Inter ea quę iam diximus, prenominatus Gerardus duas partes totius decimę apud uillam, quę Herlenchof¹³⁴ dicitur, quam hereditarie possidebat, sedem quoque molendini subter prefatam uillam et pratum secus Teneram, territorium de VVintresdala et adiacentia eius, pratum uidelicet et nemus, et alodium de Roslar eidem dedit ecclesię solo superne remunerationis intuitu. Manifestum autem fieri uolumus, quod quędam uenerabilis femina, nomine Ermentrudis¹³⁵, absque ullo transitorie commutationis respectu, beniuolo assensu liberorum suorum, dimidiam partem molendini, quod prope atrium ecclesię Niniuensis constructum est, et quinque mansos contiguos atrio, alodium quoque de Roslar totiens dictę ecclesię cum nemusculo de Steinbecca¹³⁶ donauit.

Nos uero de statu religionis et ordinis integritate, quam plurimum gratulantes, ne claustralium pacem turbare potius quam nutrire uideamur, domno Gileberto abbati Niniuensi et decessoribus eius, quicquid obsequii nostre dignitatis ad honorem attinet omnino remittimus, excepto quod semel in anno, si tamen premonitus fuerit, ad sinodum uenire curabit. Item ecclesię beatorum martyrum Christi Cornelii et Cypriani huiusmodi libertatem concedimus, quatinus abbas electus ad consecrandum iturus, baculum pastorem super altari propria manu accipiat. Contigit aliquotiens ut alicui, infirmitate detento et uolenti conuerti, prohibitio presbiteri sui obuiaret, quod quia contrarium beati Augustini regulę uidetur, dicenti Suscipite infirmos, omnibus infra nostri episcopatus terminos simile querentibus benigne concedimus, ut ad ecclesiam

¹³² Nederwijk: oudste wijk van Ninove, waar de eerste parochiekerk stond.

¹³³ Ermengarde van Melden, zuster van Amelrik II (zie artikel, noot 41). Melden is een deelgemeente van Oudenaarde (O.-VI.).

¹³⁴ Herlinkhove ten noorden van de huidige Ninoofse stadskern, was tijdens het Ancien Régime een zelfstandige parochie, afhankelijk van de Ninoofse moederkerk. De heerlijkheid was sinds 1115 in een personele unie verbonden met de heerlijkheid van Ninove. In de 19de eeuw werd Herlinkhove zowel bestuurlijk als parochieel bij Outer (thans deelgem. van Ninove) gevoegd. De kerk werd afgebroken en vervangen door een kapel.

¹³⁵ Eveneens een zuster van Amelrik II van Ninove (zie artikel, punt 1.2 f en noot 43).

¹³⁶ Steenbeke te Aspelare (deelgem. van Ninove), aan de grens met Sint-Antelinks en niet te Pollare (deelgem. van Ninove), zoals verkeerdelijk gesitueerd door GYSSELING, *Toponymisch Woordenboek*, p. 934 (zie Mechelen, Aartsbisshoppelijk Archief, Premonstratensia: Ninove, nr. 13, kaart 28).

Niniuensem indubitanter se transferant. Si autem principis prouincię siue cuiuscumque forefacto, regio fuerit imbannita, remotis excommunicatis, diuinum in ecclesia permittimus officium celebrari.

Nos quidem ex iniuncto nobis officio, quicquid reuerentissimi patres nostri Honorius atque Innocentius religiose decreuerunt, uiua uoce predicare debemus. Interdicimus itaque ex apostolica auctoritate, ne in ecclesia Niniuensi in qua fratres uitam canonicam professi degunt, ulli omnino hominum liceat secundum beati Augustini regulam ibidem constitutum commutare. Nullus etiam episcoporum futuris temporibus audeat inde fratrem abducere, nec professus quispiam ex eadem ecclesia aut claustro presumat sine communi congregationis permissione discedere, discedentem uero nullus episcoporum, nullus abbatum, nullus monachorum sine communi litterarum cautione suscipere. Statuimus etiam ut nulli liceat eandem ecclesiam temere perturbare, aut eius possessiones auferre uel ablatas retinere, minuere uel temerariis uexationibus fatigare, sed omnia integra conseruentur regularium fratrum et pauperum usibus profutura.

Si qua igitur in futurum ecclesiastica secularisue persona alienare ab ecclesia quicquam quod legitime possidet presumpserit, si non satisfactione secundo tercioue commonita congrue emendauerit, in extremo examine districtę ultioni subiaceat. Cunctis autem eidem ecclesię iusta seruantibus sit pax Domini nostri Iesu Christi, quatinus et hic fructum bonę actionis percipiant et apud districtum iudicem premia eterne pacis inueniant. Amen.

Sanccimus etiam ut pro Gerardo, eiusdem ecclesię fundatore et constructore, in eadem ecclesia iugis memoria in orationibus perpetualiter habeatur.

S. Theoderici eiusdem abbatę archidiaconi. S. Iohannis, Alardi, Theoderici, archidiaconorum. S. Guidonis prepositi. S. Gerardi decani et archidiaconi, Guidonis, Walteri, Guirenboldi, item Guirenboldi, Hugonis, item Hugonis, Bartholomei, Eustachii, Heriuuardi, Radulfi, canonicorum.

Actum anno dominicę incarnationis M°CXXX°VIII°. Indictione Ia, presulatus domni Nicholai secundo, ego Guirenboldus cancellarius recensui.

3

Bisschop Nikolaas van Kamerijk beschermt de goederen van de Ninoofse kerk, die reeds door zijn voorganger Burchard was vrijgemaakt en die op vraag van Gerard van Ninove door premonstratenzers is bevolkt. Hij gebruikt hiertoe een lijst waarin alles bij naam wordt genoemd.

25 dec. 1164 – 19 dec. 1165

A. Origineel: Beveren, Rijksarchief, Abdij Ninove, Oorkonden De Smet, nr. 22. Perkament (h. 495, br. 460). Uithangend zegel van bruine was, met tronende bisschopsfiguur.

B. Afschriften: Mechelen, Aartsbisschoppelijk archief, Praemonstratensia: Ninove, Cartularium 1, f° 11v°-12v° (13de eeuw) en Cartularium 2, f° 12v°-14v° (15de eeuw).

Uitgaven:

- a. DE SMET, *Recueil II*, p. 767-768.
- b. *Thesaurus diplomaticus*, D3127.

+ IN NOMINE Sancte et indiuidue trinitatis. Ego Nicholaus Dei gratia Cameracensis ecclesie episcopus, tam presentibus quam futuris in perpetuum.

Quia propitiante Domino pontificali cathedre licet indigni presidimus, et si omnibus in commune nostre dioceseos fidelibus generalem curam debemus, illis tamen, qui felici naufragio, abiecta seculari sarcina, de mundi huius fluctuante pelago ad tranquillum et placidum contemplationis portum enatauerunt, speciali dilectionis et sollicitudinis necessitudine obligamur, ut et ex nostris eis prodesse erga eos liberalitatem approbare et firmare studeamus, quatinus pia uicissitudine de orationibus eorum aliquod imperfectioni nostre subsidium comparemus.

Igitur notum facimus tam modernis quam posteris, quod ecclesiam de Ninive, quam cum omnibus suis appertinentiis, pie memorie predecessor noster Burchardus, Cameracensis episcopus, Amolrici constabularii Flandrensis deuotissima petitione liberam effecerat, canonicisque delegauerat, nos quoque assensu priorum canonicorum et rogatu domini Gerardi, prefati Amolrici filii, eiusdem ecclesie aduocati, fratribus secundum apostolicam institutionem et tenorem Premonstrati ordinis cum suo abbate loco priorum canonicorum ibidem subrogatis, cum eisdem suis appertinentiis liberam et ab omni exactione quietam concessimus, statuentes quatinus pro anima prefati Gerardi, utpote fundatori abbacie, in eadem ecclesia iugis memoria habeatur.

Porro ne deinceps idem fratres posteriorum infestatione inquietati requietionis sue amenitate priuentur, placuit quasdam possessiones prefate ecclesie priuilegio nominatim commendare et nostra auctoritate, ut inconcusse permaneant, corroborare. Sunt autem he. De terra antiquitus ab eadem ecclesia possessa XXVI bunarii. Tota decima de Ninive¹³⁷. Omnes mansi circa atrium eiusdem ecclesie, a manso Reineri ultra Caldenberga¹³⁸ pertingentes et ad riuum usque tendentes¹³⁹. Molendinum infra atrium¹⁴⁰. De allodio Willelmi de Merbecca¹⁴¹ aliud molendinum cum XIIIcim bunariis terre et tribus bunariis silue¹⁴². Duo bunarii iuxta

¹³⁷ Voor de Ninoofse toponiemen verwijzen we naar de studies van H. VANGASSEN, *Persoonsnamen in Ninoofse plaatsnamen*, in *Het Land van Aalst* 1, 1949, p. 21-25 en 52-54 en IDEM, *Plaatsnamen in Ninove*, in *Het Land van Aalst* 7, 1955, p. 1-5; 8, 1956, p. 214-230; 9, 1957, p. 98-110; 10, 1958, p. 337-351; 11, 1959, p. 149-172. De meeste van de hier vernoemde toponiemen zijn ook in GYSSELING, *Toponymisch Woordenboek* opgenomen. Verder werd gebruik gemaakt van de kaart van Ninove-Okegem van 1644 van Filips De Dijn (Beveren, Rijksarchief, Abdij Ninove, nr. 60).

¹³⁸ Koudenberg, het gebied te Ninove waar de abdij definitief werd ingeplant en waar de huidige abdijkerk staat.

¹³⁹ Deze tekst omschrijft wat later de 'laatbank van Sint-Cornelius' genoemd wordt (VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove II*, p. 46, 66, 68).

¹⁴⁰ Watermolen op de Beverbeek nabij het kerkhof aan de Nederwijk.

¹⁴¹ Meerbeke, deelgem. van Ninove. Volgens VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 15v° gebeurde de schenking in 1142.

¹⁴² Mogelijk betrof dit gronden en de watermolen op de Beverbeek aan de Koudenberg.

atrium de allodio Amolrici pueri¹⁴³. Curtis Rubroc¹⁴⁴ cum circa iacentibus terris et siluis. Apud Gisengem¹⁴⁵ curtis Gerardi de Curia cum decem et VIII° bunariis in terris et siluis. Curtis Wethencot¹⁴⁶ cum XVcim bunariis terre. De terra Amolrici de Stenusia¹⁴⁷ iuxta Quercetum¹⁴⁸ IIIor bunarii terre et tres bunarii silue, et tertia garba decime de Okengem¹⁴⁹. Curtis Scora¹⁵⁰ cum circa iacentibus terris, siluis. Terra quam dedit Herbrandus, aduocatus de Merbecca¹⁵¹, in Rubroc et supra culturam de Niniue¹⁵². Allodium de Trube¹⁵³. Allodium quod dedit Clarenbaldus ad Tillietum¹⁵⁴, et quod cambiuit apud Kipsteca et Boxdale¹⁵⁵. Allodium quod dedit Balduinus de Poleca¹⁵⁶. Tota decima de Herlinchouen¹⁵⁷. Ibi dem terra Dunst¹⁵⁸. Ilant¹⁵⁹. Kesplant. Henrici Rot¹⁶⁰. Terra iuxta Anahou¹⁶¹. Ganstrata¹⁶². Hongerot. Viuerbroc¹⁶³. Perreken. Rostwic¹⁶⁴. Silua Mentogh¹⁶⁵.

¹⁴³ Amelrik van Scheldewindeke. Zie artikel, noot 43.

¹⁴⁴ Hof te Ruisbroek in het noorden van Ninove.

¹⁴⁵ Gijzegem, te Ninove nabij Ruisbroek.

¹⁴⁶ Wedencot, in het noorden van Ninove nabij de Kipsteekbeek.

¹⁴⁷ Amelrik van Steenhuize; zie artikel, noot 43.

¹⁴⁸ Eekhout te Ninove, bos nabij het Hof ter Schoor.

¹⁴⁹ Okegem, deelgemeente van Ninove. Deze tienden werden in 1159 geschonken (VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 26).

¹⁵⁰ Hof ter Schoor, gelegen in het noorden van Ninove op het grensgebied van Okegem en Ninove.

¹⁵¹ Herbrandus, advocaat van de abdij van Nijvel te Meerbeke, vermeld als schenker vanaf 1142 en vermoedelijk te onderscheiden van een zoon met dezelfde naam, die reeds 'van Neigem' genoemd wordt (VAN DE PERRE, *Geschiedenis van Denderwindeke* II, p. 3-4 en IDEM, *Enkele aanvullingen betreffende de heren van Wedergrate*, in *Het Land van Aalst* 46, 1994, p. 131-132; VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 15v°, 81 bis).

¹⁵² Ninovekouter: uitgestrekte leemkouter ten noordoosten van de stadskern.

¹⁵³ Trieb, broek op het grensgebied van Okegem en Ninove.

¹⁵⁴ Linde, veld ten noorden van het Hof te Ruisbroek.

¹⁵⁵ Kipsteek, beek op de grens van Ninove met Denderhoutem (deelgem. van Haaltert, O.-VI.) en Iddergem (deelgem. van Denderleeuw, O.-VI.); Boosdaal is gelegen ten noorden van het Hof te Ruisbroek, aan de grens met Denderhoutem.

¹⁵⁶ Poelk, gehucht van Pamel (deelgem. van Roosdaal, VI.-Brabant).

¹⁵⁷ De volgende toponiemen van *Dunst* tot *Mentogh* zijn alle gelegen op het grensgebied van Ninove en Outer in de strook die loopt van Herlinkhove naar Ruisbroek.

¹⁵⁸ Duyst, waar later het Hof ter Duyst gebouwd werd.

¹⁵⁹ Mogelijk Ingeland in het noorden van Ninove. De identificatie met Eland (Pamel), gemaakt door GYSSELING, *Toponymisch Woordenboek*, p. 309 lijkt ons, gelet op de context, onjuist.

¹⁶⁰ Rot (gerooid bos) van Hendrik. Hendrik was de zoon van Albert, meier van Herlinkhove en werd kanunnik in de abdij. Hij, zijn vader en zijn broers schonken een groot deel van hun bezit aan de abdij (VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 9v° en 10v°).

¹⁶¹ Aanhouw te Herlinkhove.

¹⁶² De huidige Gentsestraat te Herlinkhove.

¹⁶³ Vijverbreek te Herlinkhove.

¹⁶⁴ Roostwijk in de omgeving van het Hof ter Duyst.

¹⁶⁵ Menthout volgens Vangassen; Meentocht volgens Gysseling. Alleszins gaat het om het Ruisbroekbos in het noorden van Ninove.

Due garbe decime de Florsengem¹⁶⁶. Apud Roslar allodium quod dedit dominus Gerardus, aduocatus de Niniue, cum suis participibus¹⁶⁷. Hereditas Oiotti et coheredum eius¹⁶⁸. Terra quam dedit Robbertus de Asplar¹⁶⁹. Silua quam dedit Sigerus de Bosca¹⁷⁰. Terre et silue quas dedit Gillebertus de Eham¹⁷¹. Terra de Berleisuel¹⁷² quam dedit Thomas de Escha¹⁷³. Silua quam dedit Hillinus¹⁷⁴. Curtis Reinirsart¹⁷⁵ cum siluis, terris, pratis circa iacentibus, de quibus Hugo Pauper et filius eius Franco et Gislardus frater ipsius omne ius suum dederunt, exceptis tribus solidis Niuellensibus per annum et excepta decima terre ante arabilis, de noualibus uero uel sartis suam partem decime similiter dederunt.

Ad arcendas autem quorumlibet importunitates, data conseruatoribus benedictione, in preuaricatores, quoad resipuerint, excommunicationis sententiam promulgamus, atque canonica subsignatione et sigilli nostri appositionis huius nostri decreti paginam confirmamus.

Signum Theoderici prepositi. S. Petri, Alardi, Euerardi, Ostonis, archidiaconorum. S. Hugonis decani, Galteri cantoris. S. Galteri de Dica¹⁷⁶, Iohannis, Garini, Arnulfi, Iohannis de Forest¹⁷⁷, presbyterorum. S. Bartholomei, Galteri, Oilrici, Galteri de Caldenberga¹⁷⁸, leuitarum. S. Anselli de Cymai¹⁷⁹, Iohannis, Anselli de Bealmeis¹⁸⁰, subdiaconorum. S. Paruini¹⁸¹, Gilleberti de Monte Sancti Martini¹⁸², Galandi de Sancto Auberto¹⁸³, abbatum.

¹⁶⁶ Vloerzegem, parochie thans deel uitmakend van Smeerebbe-Vloerzegem, deelgem. van Geraardsbergen (O.-VI.). De kerk was eertijds een afhankelijkheid van die van Steenhuize.

¹⁶⁷ De volgende giften, tot en met die van Hillinus, situeren zich rond het Hof te Roeselaar (Sint-Antelinks).

¹⁶⁸ Gelegen nabij het Hof te Roeselaar en de Steenbeek (Aspelare), geschonken in 1163 (VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 37v°, 38, 39).

¹⁶⁹ Aspelare, deelgem. van Ninove. De gift van de gronden nabij het hof te Roeselaar gebeurde in 1159 (*Ibidem*, f° 30).

¹⁷⁰ De gift gebeurde in 1159 en 1160 (*Ibidem*, f° 30, 32).

¹⁷¹ Ename, deelgem. van Oudenaarde (O.-VI.). De gift gebeurde in 1159 en 1160 (*Ibidem*, f° 30, 32). Gillebert was gehuwd met Heilewigis Van den Bossche (zuster van Siger?).

¹⁷² Gelegen te Woubrechtgem, deelgem. van Herzele (O.-VI.). (*Ibidem*, f° 25).

¹⁷³ Sint-Lievens-Esse, deelgem. van Herzele. De gift gebeurde in 1155 (*Ibidem*, f° 25). Thomas was gehuwd met Ermengarde.

¹⁷⁴ Hillinus van Ressegem (deelgem. van Herzele). De gift gebeurde in 1161 (*Ibidem*, f° 34).

¹⁷⁵ Renissart, abdijhof en proosdij, gelegen te Arquennes (deelgem. van Seneffe, Heneg.).

¹⁷⁶ Vermoedelijk te identificeren met Walter de Dico, die in 1155 het personaat van de kerk van Merksplas aan de Sint-Michielsabdij van Antwerpen schonk (P.J. GOEDSCHALCKX, *Oorkondenboek der Witheerenabdij van S.-Michiels te Antwerpen*, Ekeren, 1909, p. 28).

¹⁷⁷ Vorst (Brussels Hoofdstedelijk Gewest).

¹⁷⁸ Vermoedelijk Koudenberg te Brussel.

¹⁷⁹ Chimay (Heneg.).

¹⁸⁰ Beaumetz-les-Cambrai (Frankrijk, dép. du Nord) (GYSELING, *Toponymisch Woordenboek*, p. 109).

¹⁸¹ Abt van het Heilig-Graf te Kamerijk. Geattesteerd vanaf 1132, overleden vóór 1167 (*Gallia christiana* III, kol. 120).

¹⁸² Gillebert, abt van Mont-Saint-Martin (gelegen te Le Catelet, nabij Saint-Quentin in Frankrijk), vermeld van 1151 tot 1174 (N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense* II, Straubing, 1952, p. 419). Parvinus en Gillebert getuigden ook samen in de oorkonde van 1159 van bisschop Nikolaas van Kamerijk voor de Ninooftse abdij (DE SMET, *Recueil* II, p. 762-763).

¹⁸³ Abt van Saint-Aubert te Kamerijk van ca. 1155 tot 1174 (*Gallia christiana* III, kol. 154).

Actum anno Verbi Incarnati M^oC^oLX^oV^o, presulatus uero nostri XX^oVIII^o.
Ego Galcherus¹⁸⁴ cancellarius subscripsi et recognoui.

4

Gerard van Grimbergen, zijn vrouw Mathilde en hun twee zonen Gerard en Arnulf beloven de abdij van Ninove, gesticht door hun vader en grootvader, voortaan te beschermen en erkennen bij naam de goederen van de abdij, ook al rusten daar gemene rechten op.

25 dec. 1166 – 24 dec. 1167

A. **Origineel:** Beveren, Rijksarchief, Abdij Ninove, Oorkonden De Smet, nr. 25. Perkament (h. 575, br. 320). Zegel ontbreekt. Op de rechterkant is de onderkant van de letters CYROGRAPHUM leesbaar.

B. **Vidimus in originele grafelijke oorkonde** (1167): Ibidem, nr. 26

C. **Afschrift:** Mechelen, Aartsbisschoppelijk archief, Praemonstratensia: Ninove, Cartularium 3, f° 17r^o-18v^o (15de eeuw).

Uitgaven:

a. MIRAEUS en FOPPENS, *Opera diplomatica* I, p. 541-542.

b. HUGO, *Annales. Probationes* II, kol. 233-234.

c. *Thesaurus diplomaticus*, D4872.

d. T. DE HEMPTINNE en A. VERHULST, *De oorkonden der Graven van Vlaanderen (Juli 1128-17 jan. 1168). Regering van Diederik van de Elzas* (juli 1128-17 jan 1168), Brussel, 1988, p. 436-437 (uitgave van oorkonde nr. 26).

+ IN NOMINE PATRIS ET filii ET SPIRITUS SANCTI. Gerardus de Grinbergis¹⁸⁵ et uxor eius Mathildis¹⁸⁶ et filii eorum Gerardus¹⁸⁷ et Arnulfus¹⁸⁸, tam futuris quam presentibus in perpetuum.

¹⁸⁴ Galcher is geattesteerd als kanselier van 1165 tot 1177.

¹⁸⁵ Gerard II van Grimbergen, heer van Ninove van 1144 tot ca. 1181. De sterfdatum van Gerard II van Grimbergen is onzeker. Dr. G. Croenen gaf ons de datum 1181 door als waarschijnlijke sterfdatum, dit volgens een Grimbergse notitie. In een Ninoofse oorkonde wordt hij nog in 1184 vernoemd, maar dit in een geïnsereerde oorkonde die vermoedelijk door zijn zoon Gerard III opnieuw wordt bevestigd, zodat deze oorkonde de datum 1181 niet weerlegt (DE SMET, *Recueil*, p. 785). Zie ook J. BAERTEN, *De Berthouts in de XIIe eeuw*, in *Handelingen van de kon. Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen* 63, 1959, p. 17-29).

¹⁸⁶ Dochter van Gerard I van Ninove en Gisla van Petegem, gehuwd met Gerard II van Grimbergen. In 1184 deed ze nog een laatste schenking aan de abdij. Mogelijk was dit eveneens haar sterfjaar (VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 110).

¹⁸⁷ Gerard III van Grimbergen, heer van Ninove van 1180/1181 tot 1200 (BAERTEN, *De Berthouts*, p. 17). Hij was gehuwd met Adelize van Buischere. VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 83 vermeldt hem in 1180 voor het eerst als heer van Ninove, samen met zijn broer Arnulf.

¹⁸⁸ Arnulf van Grimbergen († 1211), gehuwd met Sofie van Altena. Na zijn dood hertrouwde deze met Leo, burggraaf van Brussel (D. VAN DE PERRE, *Het Kardeloet-Caerlout-Carelhooft te Ninove*, in *Het Land van Aalst* 35, 1983, p. 44).

Quia diuina dispensante clementia domino Gerardo, Niniuensis abbatie fundatori, iure hereditario successimus, ne ab operibus eius bonis degenerare uideamur, quę bene inchoauit, nos optime consummare decreuimus, et quęcumque ipse uel participes uel homines eius, et quęcumque nos, uel participes uel homines nostri, prefatę abbatie contulerunt, uel denique quęcumque abbatia usque in hanc diem possedit, rata fore et ab omni nostra quęrela libera confitemur, et ad usus fratrum confirmare et tueri debemus. Siquis autem hominum nostrorum possessionem aliquam abbatie quęrela aliqua impetere uoluerit, legitime id fieri oportebit, uiolentiam autem uel perturbationem inferri ecclesię non patiemur. Siquis uero rebellis nos audire noluerit, sed dominium nostrum subterfugerit et ecclesiam uexauerit, nos communicato cum ecclesia consilio et auxilio, quam poterimus tutelam procurabimus. Vt autem possessiones ecclesię deinceps integre et inconcusse conseruentur, placuit eas quę memorię occurrunt nominare et litteris et munimento nostro confirmare.

Sunt autem hę. Antiqua quęcumque ecclesię possessio. Altare et tota decima de Ninie. Duo molendina iuxta atrium cum clausulis aquarum et aquis suis. Quicquid iacet a manso Reineri et a manso Gerardi Parui usque ad terram Alinę et a publica uia usque quo uiuarium clausulę inferioris extenditur. Sub clausula inferiori particula terrę ad cespites fodiendos. Iuxta cauam plateam mansus I. Iuxta atrium II° bunarii de terra Amelrici¹⁸⁹. Curtes Neterwic cum prato usque ad Teneram et ibidem III^{or} tendiculę piscatorię et piscatio in Tenera. Stritmers¹⁹⁰ et iuxta Stritmers II° prata. Curtis Waterscap¹⁹¹ et I bunarius terrę. De hereditate de Neterwic XI bunarii. De terra Willelmi de Merbecca XVII bunarii. De terra Herbrandi aduocati III^{or} bunarii terrę et dimidius siluę. Ridiue¹⁹² I bunarius. De terra Amelrici VIII bunarii, et sororis eius Claricię¹⁹³ I bunarius. VI dietarii a Balduino de Eichen¹⁹⁴. Wethencoc¹⁹⁵ cum XV bunariis et pratum de Wethencoc circumquaque usque ad fonticulum. De terra Theoderici de Inferno IX dietarii. Terra tota de duobus Gisengem, excepto I^o dietario et I bunario Ermengardis¹⁹⁶, et duobus bunariis iuxta Quercetum, et dimidio bunario Roberti. Pratum etiam de Holemersca¹⁹⁷ circumquaque post curtim Lamberti usque ad magnum Gisengem. Curtis Rubruc cum terris, pratis et siluis a Wentersdal usque ad Hungerrot. Alnetum sub curia.

¹⁸⁹ Te identificeren met *Amolricus puer* uit de vorige oorkonde (zie noot 143).

¹⁹⁰ Strijtmeers in de Dendervallei te Ninove, nabij de speien aan de grens met Pollare. Deze weide kwam uit de erfenis van Hendrik, zoon van Albert, meier van Herlinkhove (VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 10v^o en noot 160).

¹⁹¹ Vermoedelijk in de nabijheid van de Strijtmeers. Een 'waterschap' is volgens Vangassen een 'watering'. Deze *curia* werd geschonken door Gerard I in 1142 (*Ibidem*, f° 13v^o).

¹⁹² Rideve of Rihove. Hof te Ninove op de rand van de Ninovekouter en het grensgebied van Pamel en Okegem. Dit hof ressorteerde onder de parochie van Pamel, hoewel het op het grondgebied van de heerlijkheid Ninove lag.

¹⁹³ Amelrik en Claricia van Steenhuize (zie artikel, punt 1.2f en noot 43).

¹⁹⁴ Eichen, afhankelijkheid van Appelsterre, deelgem. van Ninove.

¹⁹⁵ Verschrijving van Wedencot.

¹⁹⁶ Vermoedelijk Ermengarde van Woumen, dochter van Gerard I (zie noot 118).

¹⁹⁷ Hollemeers, nabij de grens met Denderhoutem, ten noord-westen van het Hof ter Schoor.

Totum pratum ante curiam. Silua Menthot cum terminis suis. Supra Hungerrot III bunarii silue. Terra Hugonis Cantis et Giselberti Ungule¹⁹⁸ cum pratis et siluis. Ecclesia de Herlinchoue cum tota decima. Rostwic terre et prati VIII bunarii. Viverboc et Perrecken cum indaginibus et terminis suis. Hungerrot cum indaginibus suis. Gantstrata VII bunarii cum suis indaginibus. Ilant. Terra iuxta Anahov. Henrici Rog¹⁹⁹ cum suis indaginibus. Dunst et Pendens Quercus. Allodium de Roslar. Curtis Scora cum suis terris, pratis, indaginibus, et Trubo cum suis appertinentiis. Terra quam cambiuit nobis Clarebaldus, et terra Balduini de Poleca. Tercia pars decime de Okengem. Terra et silua Symonis de Ledeberga²⁰⁰. Terra et silua Henrici de Lewa²⁰¹. Libertas lapidum fodiendorum et euehendorum²⁰². De terra Reinsuendis de Okengem et filii sui Walteri III^{or} bunarii²⁰³. De terra Walteri Pagani V bunarii. Ad foramen Gerardi dimidius bunarius²⁰⁴.

Hec, et siqua sunt alia et communes in terra nostra usus in pascuis, aquis, et siqui sunt alii communes usus, prefate ecclesie recognoscimus, confirmamus, et sigilli nostri appositio et hominum nostrorum et aliorum fidelium testimonio corroboramus.

Signum Gerardi abbatis de Cameron²⁰⁵. S. Arnulfi abbatis de Haflingem²⁰⁶. S. Giselberti abbatis Eiham²⁰⁷. S. Gerbodi abbatis de Geralmont²⁰⁸. S. Hildebrandi abbatis de Get²⁰⁹. S. Henrici decani²¹⁰. S. Herbrandi advocati²¹¹. S. Walteri de

¹⁹⁸ Hugo en Gilbert waren broers. Hun gift situeerde zich in de omgeving van Ruisbroek en gebeurde vóór 1147 (VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 20v° en PL 180, kol. 1361).

¹⁹⁹ Verschrijving van Rot (zie noot 160).

²⁰⁰ Ledeberg, plaats waar de burcht van de heren van Ledeberg-Pamel stond. Ledeberg was parochieel een afhankelijkheid van Pamel. De gift van Simon van Ledeberg, gedaan in 1164 betrof een deel van het Liedekerkebos nabij Kattem (VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 36, 40 en E. SOENS, *Het Hof te Kattem*, in *Eigen Schoon en De Brabander* 17, 1934, p. 50).

²⁰¹ Denderleeuw (O.-VI.). Hendrik van Denderleeuw hield de *advocatia* van het allodium Kattem van Franco II, kastelein van Brussel, in leen. We kennen zijn naam uit twee oorkonden (1173, 1176) waarin bevestigd wordt dat hij afstand doet van die *advocatia* (DE SMET, *Recueil* II, p. 772-774).

²⁰² Dit recht werd verworven op een grond te Pamel in 1155 (VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 26).

²⁰³ Deze wordt in 1155 vermeld als echtgenote van Arnold van Hangecroia (*Ibidem*, f° 26).

²⁰⁴ Betreft een gift van Gerard Van den Hove (*de Curia*) in 1156 (*Ibidem*, f° 28).

²⁰⁵ Abt van Cambron, thans gelegen in Cambron-Casteau, deelgem. van Brugelette (Heneg.). Geattesteerd van 1158 tot 1169 (*Monasticon belge* I/2, p. 345).

²⁰⁶ Abt van Affligem, thans Hekelgem, deelgem. van Affligem (VI.-Brab.), geattesteerd van 1164 tot 1185 (*Monasticon Belge*, IV/1, p. 30-31).

²⁰⁷ Abt van Ename, geattesteerd van 1164 tot 1176 (*Monasticon belge* VII/2, p. 28-29).

²⁰⁸ Abt van de abdij van Geraardsbergen, vermeld van 1149 tot 1174 (*Monasticon belge* VII/2, p. 79).

²⁰⁹ Abt van Jette (Brussels Hoofdstedelijk Gewest), geattesteerd van 1159 tot 1186 (*Monasticon belge* IV/3, p. 695-696).

²¹⁰ Deken van Geraardsbergen (cfr. DE MARNEFFE, *Cartulaire d'Affligem*, p. 189), vermoedelijk dezelfde als *Henricus Bunlerettensis decanus*, die in 1166 oorkondt (DE SMET, *Recueil* II, p. 770).

²¹¹ Herbrandus van Meerbeke (zie noot 151).

Adengem²¹². S. Sigeri castellani de Alost²¹³. S. Rabodonis de Rumest²¹⁴. S. Sigeri de Haltem²¹⁵. S. Nicholai de Marca²¹⁶. S. Walteri de Impe²¹⁷.

Actum anno Domini M^oC^oLX^oVII^o.

Summary

Six of the seven charters discussed above deal with the protracted conflict between the Ninove Abbey and Gerard II of Grimbergen, situated between 1144 and 1167.

We consider the first (1138) of the three charters of Bishop Nicholas I of Cambrai as the authentic charter of foundation of the abbey, containing the deed of donation of Gerard I of Ninove. The second charter of 1139 is of doubtful authenticity. The episcopal charter of 1165, which contains a detailed list of goods of the abbey, is regarded as authentic. The two last mentioned charters can already be situated within the conflict between the abbey and Gerard II of Grimbergen. The abbey used the falsified charter of 1139, presumably made between 1144 and 1147, in order to avoid the conflict. With the charter of 1165 the abbey wanted — via the authority of bishop Nicholas II — to resolve the conflict once and for all.

The three charters of the Counts of Flanders were issued in a very short span (between 1166-1167) at the height of the conflict. They deal with the Ninove Abbey's right of the *advocatia*, which was originally by hereditary right connected to the *dominium* of the Lords of Ninove. In his charter of 1163/1166 Count Philip of Alsace claimed this right.

The 1142 charter of his father Thierry, in which Gerard I of Ninove donates the *advocatia* to the Count, has been drawn and issued but in 1166-1167 in the Ninove Abbey. This is a logical link between Count Philip's two charters concerning the *advocatia*. In the 1167 charter of the Count the conflict is definitely resolved: Gerard II of Grimbergen is forced to accept the Count's prerogatives concerning the *advocatia* of the abbey.

At the same time we have drawn a picture of the broader context of the Count's appearance and we have proved that Philip of Alsace — with his intervention

²¹² Walter van Edingen. Hij treedt in deze periode herhaaldelijk op als getuige in Ninoofse oorkonden (VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 14, 52) maar is niet opgenomen in de gangbare genealogie van de heren van Edingen (R. GOFFIN, *Généalogies Enghiennoises* I, p. 13 e.v.).

²¹³ Natuurlijke zoon van Boudewijn III van Aalst. Is geattesteerd van 1153 tot 1182 (WARLOP, *The Flemish Nobility*, p. 993).

²¹⁴ Radbod II van Rumes, geattesteerd van 1167 tot 1179 (WARLOP, *The Flemish Nobility*, p. 1103). Rumes (Heneg.) is een gemeente nabij Doornik.

²¹⁵ Gelet op de context mogelijk Denderhoutem.

²¹⁶ Mogelijk Marcq, deelgem. van Edingen (Heneg.). Deze Nikolaas van Marke was ook in 1156 getuige in een Ninoofse oorkonde (VAN ELSHOUT, *Chronotaxis*, f° 28).

²¹⁷ Impe, deelgem. van Lede (O.-Vl.). Deze Walter was in 1164 getuige in een oorkonde van Diederik van Aalst (DE MARNEFFE, *Cartulaire d'Afflighem*, p. 184).

in the Ninove conflict — introduced a new kind of politics in relation to the organisation of the central authority of the Count in the county of Flanders in general and in the Land of Aalst in particular.

The charters issued in the period between 1165 and 1167 were a key moment and turning point in the history of the Ninove Abbey of the 12th century. In 1167 a period of conflicts with the relatives of the founder had been ended and a new period of rest, welfare and protection by the Count had been announced. The *Ninove Liber Miraculorum* offers a probing report on this change.

Hoogstraat 23
B-9401 Ninove

Dirk VAN DE PERRE